

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Вук Милићевић
БЕСПУЋЕ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2010.

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Вук Милићевић
БЕСПУЋЕ

ГЛАВА ПРВА	5
ГЛАВА ДРУГА.....	10
ГЛАВА ТРЕЋА.....	17
ГЛАВА ЧЕТВРТА	24
ГЛАВА ПЕТА.....	33
ГЛАВА ШЕСТА.....	41
ГЛАВА СЕДМА	44

БЕСПУЋЕ

Госпођици О.С.

ГЛАВА ПРВА

бична и свакидања гунгула у кавани; људи који се мимоилазе и поздрављају; врата која се отварају и затварају са треском; момци што журно пролазе, њишући на послужавницима шоље и чаше воде; у вику наручивања и празно ударање кугла на билијару, мијеша се ватрено и гласно расправљање пензионараца о народним питањима, претрпано њемачким ријечима. Около, на својим сталним мјестима, стари гости каване, заваљени, заклоњени новинама које су прошаране празним, конфискованим ступцима; кадгод се, с једне стране, зачује кратка, ватрена ђачка свађа и утиша се; звекне која сабља и зазвекћу мамузе; од времена на вријеме, чује се с касе женски смијех, безбојан и вјечно једнак. И та сва граја још је више повећавала спарину у кавани, пуној дима који је правио маглицу, дизао се према стропу и гушио у грудима.

За столовима за играње, видјели се погнути људи; играло се с ватром и занимањем; с лупом падале карте по зеленој чоји; настајала тренутна тишина; са звуком падао који пут новац на земљу; и од времена на вријеме дизала се свађа.

Једно ђачко друштво очито се досађивало. Карте се лијено мијешале, немарно узимале, бројиле без занимања, погледи падали на друге столове; видјело се да сви једва чекају да се сврши партија која се бесконачно отегла. И сви, у један мах, са уздахом олакшавања, бацише карте, бришући марамама знојна лица па посиједаше око прозора.

Напољу, једно натуштено јунско поподне, са сунцем које се изгубило иза густих облака, али које је оставило у ваздуху топлину својих зрака, упијену у плочник и у земљу. Топао вјетар дигне покатак дебелу прашину, завитла је у ваздух и с њом нагло пројури, у неколико махова, улицу; тресне вратима каване, задрма прозоре; негдје у сусједству тресну вјетар прозором и стакло се расу по плочнику; неке вјетар понесе шешир. Тмасти облаци мијешају се немарно и смућено. У ваздуху нешто тешко што заражава чамом и малаксалошћу.

Њихови погледи пратили су крупне капље кише која је шкروпила плочник, распрскавајући се, узимајући маха све јаче, пљуштећи, стварајући локве и поточиће који су кривудавао отјецали. Снажни млазеви разбијали се о прозор кроз који су они гледали, и циједили се низ стакло. Људи с уздигнутим јакама, и жене, прихватајући сукње, журили се, трчећи и тражећи заклона. У кавану јурну нагло једно мноштво људи, налазећи једва и с муком мјеста.

Гавре Ђаковић, мали, крупан, црн наслонио се, заваљен на канапе од црвене кадифе, с опруженим ногама, с палцима у џеповима од прслука, с изгубљеним очима на стропу, у збрканим сецесионистичким сликама које су тада ушле у моду. До њега, један висок, крупан, глават Босанац који говори у басу, бубња прстима по прозору и сваки час страховито зијева; један Сријемац, ситан, плав и кицош, с високом крагном,

црвеним прслуком и вазда тијесним панталонама, шара једном оловчицом по мраморном столу, љутећи се што му киша поквари један красан састанак у Тушканцу. У њиховом друштву налазио се још један млад, штркљасти, голобрад ђак, вјероватно бруцош и на сваки начин један нов гост каване, који ношаше с уживањем цвикер и намјешташе га сваки час, огледајући се у великим огледалима уоколо, очито с допадањем.

Са другог стола зовну један познаник Гавру Ђаковића да играју билијара. Он махну руком и одби. Није осјећао ни најмање воље за игру. Узе *Simplicissimus* који је редовно читао. Није био расположен за читање и баца га на страну.

И коликогод се трудио да нађе разлог зашто је нерасположен, није га налазио. Није изгубио на картама, имао је пара, није се ни с ким посвађао, није се сјећао да му се десило нешто неугодно. Осјећао је само у себи нешто сломљено, сатрвено, тјескобно; кад се то десило и зашто је дошло тако изненада, у једном тренутку, није знао. Тек завитлало се нешто у њему, заиграло, заболело га, стегло га, стресло га и тјерало га даље, даље отуда, из тога бљутаваог живота у коме се гушио више од осам година.

И његове очи гледаху са запрепашћењем сав овај свијет у кавани, који је, у једном трену, изгубио за њега свој обични изглед, као да је било нешто што га је скривало, уљепшавало и на једном ишчезнуло; као да се здерао неки вео с тих лица која је он научио да виђа гдје улазе у кавану стално вријеме, гдје сједају на своја мјеста, читају исте новине, и опет, у сталан час, крећу се, дижу и излазе. И он с чуђењем посматраше мноштво ђачких лица, с картама, таковима у рукама, заваљених и без мисли; чиновника што доносе са собом задах канцеларије и дебелих протокола; утегнутих и намирисаних официра; сиједих и ћелавих пензионараца, запуштених, необријаних, зараслих у браде, с наочарима што падају ниско по носу, са својим свакидањим, лаганим навикама, који читава сате читају новине и расправљају о политици сутра у раној шетњи око Цдрока у Тушканцу. И у томе свијету он је провео толико година, умирао, трунуо заједно с њима, живећи као и они. Познавао је те људе по одијелу, шеширима, навикама; њихови гласови долазили му гадни, њихове кретње одвратне, њихови погледи глупави. И он, за један тренутак, нађе у себи само страшну мржњу за њих и низак презир за себе. Он осјећаше неодољиву потребу да оде, да утече од њих, да их не чује, не види, не мисли на њих. Па онда, он је осјећао у себи слабост да их бијесно мрзи, они су га само умарали, као да се на њега сручио сав терет њихових живота које они тако мучно и напорно вуку, и лијено, оловно мртвило њихових душа. Он је сазнао у једном трену да не може више да живи међу њима; узрујавала су га та непромјенљива лица која редовно виђа, улице којима сваки дан пролази, као и његова стара ђачка соба, пуна нереда, која се већ уживила у њега.

Њега је гушио тај ваздух.

Чинило му се да ће да одахне кад угледа врлетне планине, с голим главицама на којима увече умире сунце; суре шуме са пропланцима на којима овце налице на бијело камење што се креће; да отисне око низ поља, пуна боја, изрезана и испресијецана међама, пуна јечма што се жути, зоби што се зелени, ријетких, малих црвенкастих кукуруза, густих, сирово зелених конопаља, и шарених бара и кошаница. А жива свјежа пруга Уне испресавијала се као сјајна змија преко поља, изгубљена покатад

између брежуљака, заустављана млиновима, рушећи се шумним и запјенушаним слаповима који прскају и шире хладноћу око себе, губи се у кланце кроз које се провлачи стијешњена и изубијана између стрмих, одсјечених литица које сијеку воду. И он осјети жељу да види оне високе, крупне, поцрњеле људе, да им стисне њихову тврду, жуљевиту руку, да угледа ситне кућице, са црном иструлом шимлом, малим прозорчићима, неједнако изрезаним у дрвету, високим праговима, отвореним вратима, кроз која се црвени дрхтава ватра на огњишту.

Гавре Ђаковић се диже, рукова се хладно с друговима и изиђе на улицу.

Улице су биле блатне и каљаве. Свијет је пажљиво прелазио с једне стране на другу, обилазећи локве воде и гомиле блата које се згртало; жене показивале доње сукње, упрскане блатом. Средином улице, правећи велике кораке, пролазили сељаци и сељакиње у бијело с кошарама на глави: сељакиње с тробојкама у коси, кратким кошуљама до кољена и бијелим чарапама; сељаци с малим шеширићима, налик на печурке, у тијесним капутима од бијеле чоје с гајтанима.

Облаци се размицали и цијепали. Помаљало се опрано, чисто плаветнило неба; сунце одсијевало у локвицама воде; осјећало се нешто безазлено, с много доброг, дјетињег осмјеха.

Он се журио кроз ту гомилу свијета, не марећи да опази икога, да се осврне за којом женом, да поздрави кога или да коме врати поздрав. Заустави га семинар који је пролазио Илицом, правећи вечерњу шетњу: дугачка поворка младих клерика сва црна; са широким шеширима који бацају сјенку на лице и праве га тамним; у уским мантијама, са црним појасима; већина са дугачким, испијеним, избријаним лицима, са наочарима, скидајући у један мах, лагано и дубоко, шешире, опазивши једног каноника, малог, забреклог у сало, с набубреним, руменим, чистим лицем, задовољног и спокојног, који се лагано мицао и пријатељски им климнуо главом. Они су пролазили ћутећи, лијено се провлачили улицама и уносили у свјеже предвечерје, пуно смијеха и младог живота, нешто мрачно и туробно, налик на спровод.

Посвршавао је брзо све послове: спремио мало ствари; рекао газдарици да иде на извјесно вријеме кући; брзо јавио да му се код куће спреми соба. И већ се спуштао сутон, са небом на западу још свјеже окрвављеним од сунца, кад се он лагано приближавао станици. Успут га сrete један његов колега, узме му цигарету дувана и двије круне на зајам: „до сутра“ . Он му их даде без ријечи, рекавши да иде мало у Карловац. Није ни сам знао зашто га је слагао. И он слеже раменима. Свеједно.

У том часу забрујаше звона са катедрале Здраву Марију и проламаху ваздух својим пуним и широким звуком. Зачас се огласише звона с других цркава; несложно, гласови се сударали и разбијали; ситно и високо пиштала звона с једне капелице, надмашивала остала, губила се у брујању великих звона и плачно се поново истицала.

Он вечераше на станици и, ишчекујући воз, досађивао се, пушио и посматрао једно друштво официра који су гласно разговарали њемачки и грохотом се смијали, гледајући изазивачки жене које су пролазиле и правећи глупаве и дрске примједбе.

Кад је изишао на перон, вече је било угодно и свјеже; облаци се били сасвим изгубили; небо било прошарано звијездама. Њега се угодно дојмила лупњава возова и машина које су јуриле поред њега, уз нервозно трчкарање чиновника с фењерима, са мађарским узвицима и псовкама. Он се трудио да не мисли ништа. Тек само једном натисну му се мисао: „Куда ја то, до ђавола, идем?“ и изгуби се у оној ломљави и метежу.

Његов воз пројури и стаде одједном; из њега куљну мноштво свијета и, пролазећи поред њега, ишчезаваше кроз једна врата. Он се попе у кола и стајаше на прозору.

Из чекаонице треће класе појури једно разнолико мноштво: сељаци и сељакиње, с кошарама и великим завежљајима, гурајући се, спотичући се, сударајући се да што прије ухвате мјесто; неколико војника натоварених телећацима који су их тиштали, с пушкама, са савијеним кабаницама преко груди, путујући на одређено мјесто; достојанствено се пењала у кола два жандарма, с бајонетима на пушкама, правећи некое друштво. Помоли се гомила Личана, збркана, неспретна, шарена; једни још у гаћама и опанцима, с црвеним капицама на глави, вукући вреће својих ствари и дрвене мале сандуке; други, са великим шеширима, искривљених крила, у прљавим, широким, искрпљеним панталонама и тешким ципелама у којима нису знали да иду и које су лупале. Они су дизали галаму својим гласним разговором, вичући, дозивајући се, смијући се из свега гласа, понеки мало напити и загрљени, хитајући да сједну, сметени далеким путем на који се спремају, уносећи међу свијет добродушну и просту забуну, сметајући пролаз, бојећи се да не остану иза воза. Они су били пројурили читав перон и враћали се натраг, исто тако згужвани, смијешани, смућени, с истом грајом, довикивањем, једва дишући под теретом који су вукли, не могући да нађу свој воз, запиткивајући чиновнике, који су се на њих отресали мађарски. Кад један Личанин прође поред Гавре Ђаковића, заостао, хитајући да достигне остале, он га запита.

Докле идете?

— Преко мора, одговори онај доброћудно и празно, не појимајући значење те ријечи, насмија се, показа своје јакe бијеле зубе и оде брзо. Он видје гдје их потрпаше у један други воз који оде прије његовог. Они пројурише поред њега, са пјесмом, грајом и галамом, надвикивајући лупњаву жељезничких кола. Са прозора му махну руком онај с којим је проговорио неколико ријечи. Гавре Ђаковић се силом осмјехну и махну руком.

Он се спусти на сједиште и би му нешто тешко кад му изиђе пред очи гомила његових земљака. Воз се међутим уздрма и крену. Он се пружи, зари главу у кожни јастук и притисну руком очи, трудећи се да заспи.

Воз се љуљао, трескао и тутњао; кондуктер пролажаше, лупајући вратима, са фењером у руци. То једнолично лупетање навлачило му је дријем на очи, али му није дало да спава. Гавре Ђаковић тражио је силом сна да се одмори, да све заборави, да преспава овај познати пут гдје зна и имена станица и којим редом долазе и како изгледају. Све што му је полазило за руком, било је да пронађе неку врсту полудријемежа, измијешану са полусном, пуним страшних привиђења, трзајући се сваки час, намијештајући се и преврћући се. Вазда, кад је отварао очи, видео је, у

другом, најудаљенијем ћошку кола, у прљавој свјетлости напола застрте свјетиљке, једног човјечуљка, мршаваог и кржљавог, с малим, неуредним, накостијешеним брцима који су улазили у уста, са жутиим лицем и ситним очима; шћућурен згурен, збијен уз дрво, непомичан, с великим рукама које држаше неспретно на кољенима, с једним големим завежљајем изнад своје главе, испод којег изгледаше још ситнији, јаднији, кржљавији, са својим преплашеним очима, бојећи се вјечно нечега. И кадгод је Гавре Ђаковић дизао очи, видео је њега, вазда једнаког, с истим држањем, истим преплашеним очима, испод истог големог завежљаја.

Кроз отворен прозор ударао је вјетар и уносио оштар ноћни ваздух; машина сипала кишу варница које су се гасиле; бјеласале се ријеке, с ломљавом се прелазили мостови; заустављали се на станицама, са ситним и звецкавим куцањем звонаца, с једноличним трчкарањем чиновника који машу фењерима, с увијек истим узвицима. Машина избацивала снажно и дахтаво пару, у пуним, густим и дебелим душцима и воз се поново кретао у таму, у непознату даљину, пуну мрака, бунећи својом тупом ломљавином мртвачку тишину заспалих поља; наличио на немирну и несрећну животињу која јури преко мртвих предјела, кроз једну вазда исту ноћ, као да тражи пута кога нема.

Гавре Ђаковић осјећаше се сав раздрман, изломљен, изубијан, као да путује неколико дана. Лагано га је болила глава. Он осјећаше по себи нешто тешко што га сажима под својим теретом. Све га је сметало, бунило, узрујавало. Он је већ толико пута, и нехотице, прочитао натписе у колима и знао их готово на памет; неке фразе, грозне и сакате, урезале му се у памет и непрестано се понављале, мучећи, прогонећи, кињећи. О чему год почимаше да мисли, увијек се утискивала у ту мисао она саката и наказна изрека, штампана једним неспретним и здепастиим словима. Њега то све умараше, и вожња, и мисли, и натписи, и онај непомични човјечуљак с мишјим очима и огромним завежљајем више главе. Пред освит, он осјети још већи умор, очни капци бијаху му тешки и запаљени, дуван му није пријао, уста му бијаху горка, и оловна малаксалост умртвљаваше му цијело тијело.

Ноћ је блиједила, звијезде се трнуле, помаљале се телеграфске жице, нејасно дрвеће пролијетало поред воза; поља добиваху помало боје, али још бијаху једнолика, непомична и непробуђена.

ГЛАВА ДРУГА

ослије немирне и непријатне ноћи, испрекидане сновима без мисли, кад

се је, прво јутро, неодморан и неиспаван, пробудио у својој кући, он се претрашио од равнодушности коју је осјећао у себи. Лијено и лагано је подигао очи, погледавао неколико пута по соби, зауставио поглед на једном мјесту гдје је био обијен зид, спустио га на прозор који је гледао у ведар дан, пун модрине и свјетла, увјерио се да се налазио у својој кући, понављао ту ријеч, наглашавао је, и ништа се у њему није макло, заиграло, потресло. Успомене на пријатније дане биле су утекле некуд у даљину и тамо изгледале мале и незнатне, а садашњост му се чинила плитка. И замало му не утече један презрив осмијак. Он се ипак суздржа.

Он је страховао од тога првог јутра; бојао се будалаштина, суза. Јуче му се те дјетињарије врзле по глави, био је слаб да надјача самог себе; у једном часу осјетио је да су му очи влажне. Јуче није смио да се тога стиди, бојао се да не увриједи, да не понизи нешто, — што је то било, није знао да ли себе или оне који су умрли.

Читав дан се дрмао колима, слушао причања разговорног кочијаша, који је више волио да прича него да ошиње мале и мршаве коње који су споро одмицали, бранећи се дугачким реповима од мува. И Гавре Ђаковић стрпљиво силажаше с кола кад су коњи ишли уза страну, примао поздраве од сељака, склањао се колима која су јурила низ брдо, узвитлавајући густу прашину; немарно поново сиједао, пролазећи варошице, пуне дућана, дјечурлије и пандура. Заустављао се по осамљеним брдским крчмама пред којима закрчивала цесту високо натоварена кола са робом, сандуцима и бурадима; сијено и трава прострта испред коња који одмахују главама са натакнутих зобницама, док им се кокоши, пилићи и врапци врзу испод ногу; у крчми грајали киријаша, пијући ракију. Он је чекао док се назове коњи, пио рђаво пиво и био изубијан причањем крчмара и крчмарица. .

И опет каскали коњи тврдом, збијеном, каменитом цестом, пролазили расута села, дохватили се брда; друм лагано обавијао гору и очајно дугачке биле драге; пењали се уз влажне и пријатне шуме, са дрвећем које показује своје дебеле снажне, чворновате жиле, испреплетане, грчевито обавијене око камења поред којег се забадају у земљу. Он је удисао свјежи ваздух полумрачних шума, губио се погледом у крошњама које су улазиле једна у другу и приближавале дебела, остарјела, храпава стабла. И као да још види кад је, између старог, крупног дрвећа уз које ново и вижљиво стабље дјетињски трепеће младим лишћем, угледао испод себе, доље у котлини, између бијелог стијења у које удара сунце, — живу, свјежу, зелену пругу Уне. Он зна, како му је поглед вратоломно слетио низ брдо, изударан о дрвеће које смета, упијао се жељно у воду која је весело одсијевала, губила се и помањала, а он је непрестано чекао и тражио погледом, као да има нешто да јој каже.

Касније га ухвати сан. Кад стадоше коњи пред кућом, тргао се и нашао ноћ око себе, са мјесецом који се помаља; још му табао у глави кас коња и звецкала сјецкајући звука бронза; још непрестано као да одскачу точкови од камења, уз труктање кола и пуцкетање бича. Спустио се с кола, осјећајући слој прашине који се био нахватао и налијепио по њему.

И у једном тренутку застријепио је од нечега. Дуго му је требало од Загреба до куће, дуго, али он би волио да пут још траје, да се још вози негдје далеко у ноћи, да замишља, и нехотице, своју кућу освијетљену, пуну нестрпљивости и ишчекивања, из које вјечито извирује мати коју варају уши, која од сваког шума чује зврјање кола и топот коња, — кућу које се не тиче спољашњи свијет, гдје све само њега чека, гдје се мјесец дана мисли и говори о његовом доласку, спрема за њега, постоји за њега.

Синоћ он стајаше ту, неодлучан, преплашен, не вјерујући својим очима да је то његова кућа; грање је тако празно шумило, тако је био туп шум ријеке, а из куће је било нешто ледено, самртничко; она стајаше ту усамљена, непомична, укочена; изнад ње се издизао јаблан, висок и црн, и бацао преко куће своју тешку, преломљену сјенку. И кад су му донијели кључ и кад је са шкрипом јекнула стара, зарђала и дуго недирана брава, он је осјетио зиму гдје му се прелијева по цијелом тијелу. Прешао је уским ходником, држећи у руци мали, позелењели, бакрени свијећњак са накривљеном свијећом која је капала, и отворио нагло врата од своје собе. Гушио га је рђав ваздух: соба је била неизвјетрена и одавно неотварана. Он је пришао прозору, отворио га и стајао тако, не скидајући капута, неко вријеме, са затвореним очима.

И кад је затворио прозор и лагано се окренуо, сио и налактио се о сто, док је комадић свијеће изгарао у великим и немирним пламеновима, он луташе очима по ниској соби у којој су све ствари биле на истом мјесту, како их је он оставио: и кревет од старе ораховине, покривен грубом шареницом, тканом код куће; и мала гвоздена пећ са излизаним стријелцем; растурене фотографије по зидовима и нејасне у тами; и патриотске слике и једна незграпна икона са зарђалим кандилом испред ње, које није било одавно припаљивано. Са таваница спао креч и црnilо се дрво.

Њега је тиштала тјескоба у овој полумрачној и укоченој соби. Осјећао се задах старине, гробља; све је подсјећало да овдје више нема живота, већ да је био, па умро; и то осјећање живота који је ишчезнуо и гдје га није одавно било, плаши и ужасава. Зидови су били тако хладни, тако нетопли, тако дуго незагријавани ничијим дахом; покућство је било непомично, као урасло у испуцани црни, издерани под, немицано тако дуго времена и запрашено; таванице се пружале изнад главе, црне и чудновате; завјесе на прозорима остарјеле, неразмицане ничијом руком. Накривљене слике тако су висиле да је изгледало да могу сваки час да се срзају низа зид. Све пуно прашине и мрака, тмурно, укочено и замрзло. Како му је срце ударало, с колико бола зарио је главу у јастук, тражећи мало тоpline у својим успоменама да њима мало разгали, загрије, оживи ову туробну, ледену, мртвачку кућу.

И навикао се касније, као што се човјек на све навикава. Послије му је годио онај студени дах који је провејавао кроз замрзлу кућу. И он у њој замираще полако. Кадгод се пробуде мисли, јуре, дигну се као облак прашине ваљан вјетром, и опет сплашњавају, смирују се, гасе се, под овим ваздухом који не трпи живота. Неудобно га

је дирао глас живота који долази споља, узбуђује, потреса, уноси немир и буди сјене. Он воли те полумрачне собе са спуштеним завјесама, гдје само одјекују, празно и поплашено, његови кораци. Он се кадгод боји да корача гласније да не узнемири некога што спава и који може сваки час да се пробуди. Њега дира и вријеђа у мозгу кад зашкрипе, под његовом тежином, старе даске на поду; кад помакне са лупом столицу; кад обори коју запрашену књигу, он сав застрепи. Он је утекао и сакрио се од живота и грчевито се ухватио за ову кућу; он се боји да га он не нађе са својим помамним, пламеним вјетром који улази у душе, диже их, креће их, буну их, са надама, жељама, амбицијама и свим оним немиром који заталасава и гони напријед; он страхује од вјетра који пролази дрско и извиднички кроз собе, да му не однесе тај замрли живот, да не донесе свјетрине, кретања, струјања, буре, међу ове занијемјеле зидове.

Неки дан, једном неспретном кретњом оборио је случајно једну малу слику. Он се преко воље и љутито сагнуо — зар га и ти људи, објешени на зидове и затворени у оквиру, почеше да сметају? — и згледао се у њу. Није ју распознао у први мах. Пришао је прозору, застртом грубом завјесом са плавим пругама. И погледа поново. То је био његов брат Милан, слика одраслог, голобрадог дјечака, с укрућеним, пуним, дјетињим лицем; са безазленим, озбиљним очима, у кадетској униформи; то је био он на кога није тако дуго мислио, кога није препознао; како смрт одрађа!

И кроз кућу као да одјекну братов звонки глас, као да се разлијеже његов весели смијех, као да зазвекета његова сабља коју је он пасао са тако много уживања, као да се помоли његово ведро, насмијано лице са благим, добрим погледом; вазда избријан, дотјеран, намјештен, утегнут; са намазаном, пажљиво раздијељеном косом, са високом крагном која засијеца у образ — сушта противност брату који је био немаран, доста неукусно одјеვენ, често необријан и зарастао у браду која је још више замрачивала његово лице.

То је била матерна жеља да њезин мезимац буде официр; она је у својој простодушности, сјећајући се неких породичних традиција, поштовала и обожавала униформу као знак правог господства. Милан је зато имао тако много воље, а за остале ствари није показивао особитога дара, брат није имао разлога да се противи и пустио му да ради што хоће. Али Гавре Ђаковић није много марио за те утегнуте мундире с високим оковратницима и сјајним пучима, ни за сабље које звецкају и одскачу од земље. Милан је то осјећао, не бунећи се никад против оштрих братовљевих ријечи које су падале чешће, и поштовао и волио у њему брата који је старији и паметнији.

Сјећа се, једног дана, Милан је био заборавио да говори њему, и причао је весело, с много вјетрењасте, лакомислене немарности, о свему, о лумповању, баловима и женама; изнио пред његове очи један живот који је за Гавру Ђаковића био сасвим туђ и бесмислен: са својим сјајним салама, пуним деколтованих дама, кафешантанима, са својим бијесним сатирањем живота и новца; женским будоарима, пуним парфема и страсти. И Милан се заборављао, причао весело, ударао пуном руком по столу који се дрмао, и по сабљи која је звекетљиво тресла. А он га је само гледао, заваљен у наслоњачу, гледао у његово лице пуно весела и обијесне радости за авантурама и уживањима и све му се то чинило тако празно и путо. Миланове очи сјале су и лутале по таваницама и кад се наједном њихове очи среташе, њему се језик заплете, причање

поста сметено и збуњено и нагло се заврши, готово прекиде. Он ућута и гледаше преда се. Видјело се да му је било неугодно што је то све причао брату.

— Игранке, трке, кафешантани, жене, рече Гавре Ђаковић, заустављајући се иза сваке ријечи, као да изазива њихову слику. - И зар само то сачињава твој живот? упита.

Милан га прекиде, бојећи се да он не настави своја питања.

— Немој, рече и пружи руку, као да моли или као да се брани. — Немој да ме кориш. Ја знам што ти хоћеш да кажеш. Опрости што сам ти говорио о стварима које не волиш. Заборавио сам. Опрости.

И погледа га благим погледом који моли.

Гавре Ђаковић ћутаху. Он хтједе још нешто да му каже, тражећи само у себи блаже ријечи.

— Видиш, говораше Милан, ја те разумијем. Али ја нисам рођен за други живот. Ја бих био несрећан кад бих радио друкчије. А нашто онда тражити несрећу? Ја волим трку за уживањима, мене опија брзина којом јурим. Ја се држим само површине. Јер сумњам да је живот у својој дубини тако слadak. Па нашто онда тражити горчине? Ја тражим задовољства.

И он се присили на један осмијак и удари га руком по рамену.

— Ко зна, рече, можда имаш право.

Али Милан сјеђаше с празним очима и лицем без израза. И читав дан остао је тако замишљен и нерасположен.

Гаври Ђаковићу је било криво што га је озловољио. И увече он се присиљаваше да буде весео и разговоран, преко свога обичаја. Напосљетку се Милан одобровољи, нађе своје старо расположење, увесељавајући матер својом шалом и разговором, и она га је гутала својим добрим и милим погледом. И поново звонила соба од његова гласа, поново се разлијегао његов весео и звучан смијех кроз читаву кућу, са топлотом и дјетињском добродушношћу.

Тада су се посљедњи пут видјели.

Кад је у Загребу једног зимског јутра, још сав дрјемован и у кревету, отварао једно писмо из Угарске, на коме је видио братов рукопис, он није ни слутио што ће у њему да прочита. Писмо дуго, згужвано, на оцијепљеном комаду хартије; немирно писано, са неједнаким и кривим редовима и пуно грешака; испрекидано, са збуњеним, поплашеним, потискиваним мислима које су се гурале под перо; са пуно мрља од мастила и са много испревлачених и брижљиво замазаних редова и ријечи под којима се скривала сувишност срамоте његова положаја и свега што је требало да остане скривено. Занесен једном махнитом женом, везан дуговима, узнемираван

вјеровницима који су пријетили да ће изнијети цијелу ствар на јавност и пред суд; ужасавајући се од срамоте и понижења, борећи се са питањем части, мислећи са ужасом на затвор и послије тога на безнадан живот у изгледу; из страховања да се сам не кори безутјешно и не каје горко кроз цио свој живот, и из жеље да сачува остатак имања од кога је он и сувише потрошио, своје брату, он је био наумио да сврши са животом. Праштао се са братом, молио га да утјеши јадну матер, нека му опросте, забораве на ово очајно дјело, јер, завршавало се озбиљно и тужно његово писмо, боље је и глупо умријети него глупо живјети.

Гавре Ђаковић ни сам није знао како се обукао, стрчао без доручка низ степенице, јурио станици, шетао немиран и узрујан, погледајући на сат који је милио и, најзад, попео се у воз који је тако споро одмицао.

И кад је сио у саонице, како је резала зима, како је шибао вјетар, сух и хладан, по простору који се смрзао. Небо је било залеђено и сиво. Свуда наоколо непрегледан дубок снијег из кога се издиже, поред друма, оголићено дрвеће, прозирне шуме и планине у снијегу и облацима. А вјетар снаша намете и засипа сњежном прашином у лице. Кола и путници ријетки; тек што, покадгод, јато гавранова зацрни снијег, једини живот што се јавља. Њихове саонице полако узлазе уз брдо и муњевито слијећу низа страну. Окупани у зноју, коњи упадају дубоко у снијег и мучно се извлаче из њега. Он гледаше пред собом кочијаша, свега замотаног у биљце, са рупцем преко ушију, са бијелим вуненим рукавицама као чарапе, како преко воље држи узде по којима се хвата снијег и не диже бич на коње. Гавре Ђаковић се сав увукао у шубу, само му, покатакд, провири нос и око да види гдје је. И тако читав дан. Горе му је било кад почивају, кад се згрије и изиђе опет на зиму и наставе вожњу преко мразних и пустих поља, преко замрачених брда у којима извире бура. Смрзнуто и ледено звекћу и одскачу бронзе на коњима и губе се у овој бијелој, беживотној тишини. А дан тамни и губи се, мећава обузима мах, бура се разбија о кланце и хучи у њима. Они застају, губе пут, усред каквог таласастог брдског пољица, скученог и стегнутог изблиза планинама. Стају, силазе с кола, кочијаш таре сијеном задахтале коње, док бура хоће да стрга с рамена и да однесе шубу; они траже пут, подупиру заједно својим плећима саонице и извлаче их на цесту, скривену наметима. Заједнички натежу боцу рума; коњи се једва вуку кроз мрак засипан снијегом; од часа до часа лијено се затресу бронзе и њихова звекта смрзава се у пустој тишини.

Они морадоше ноћити у првој усамљеној кући на коју се намјерише, гдје их прими један мршав, распас сељак. Посиједаше око огњишта, чекајући да се разгори ватра, уз лојану свијећу, задјевену у чашу са кукурузом, док се из неког мрачног кута не појави једна трудна жена, обучена на брзу руку, која им свари каву. Пили су полако рум који је Гавре Ђаковић имао уза се, и ракију која се нашла у кући, док је један бос старац, поред ватре од сирових дрва која се димила и дим гризао за очи, причао нешто болешљивим гласом: очевидно се тужио на времена, што нико није слушао. И задријемали су, сједећи око ватре; у другом ћошку се мицале двије-трије овце, и цијелу ноћ јечало једно болесно дијете. Гавре Ђаковић бијаше немиран и презаше често, док остали сјеђаху и климаху обореним главама; њега је престравила ова несвјесна, мирна, тиха биједа која се осјећала у овој кући, би једа пред којом су сви сагибали вратове, послушно и покорно, без помисли да имају право да се буне.

А ујутро кад је кретао, при праштању са сељаком пред вратима, он му гурну у шаку нешто новца, док се сељак снебивао да га прими. И кад већ пођоше саонице, он још видје њега гдје стоји пред кућом, држећи новац у пруженој руци, борећи се и бирајући између сиротиње и поноса. Сиротиња је била јача.

Мати га није чула, кад, пред подне, стадоше његова кола пред кућом. Само што се помоли једна уплакана баба, нека његова рођака, повезана црним рупцем, и поздрави га. Он сиђе с кола, вукући предугачку шубу по снијегу и уђе у ходник, с отвореним вратима са оба краја, кроз који свираше вјетар са цесте у авлију. И уђе у собу, без куцања. Соба је била незагријана, хладна, неспремљена. На столу недодирнуто јело и пиће — јело извађено и остављено — можда још од синоћ. У ћошку, поред хладне пећи, на малој треногој столици, сједила његова мати заогрнута и сва у црини. Кад је ушао, она се није ни макла, није отворила уста, већ дигла само очи и погледала га једним чудним погледом. Само се чуо њезин болан, брз дах у ком се осјећао јаук. Колико је било несреће и студени, — оне студени која не долази с поља, већ из душе, и која је још страшнија и леденија, — у тој хладној неуређеној соби, у тој жени, згуреној у куту, која ћути која се не миче с погледом који више ништа не схвата; за коју је с њезиним сином умро читав живот изван ње, која је пригрлила врелу и крваву успомену у своје груди, створила у себи слику свога сина, оживила га, са хиљаду успомена, заборављених ријечи, милошта; завила га својом љубављу, осјећајући једном страшном боли његову рану, преживљавајући стотину пута његову смрт, умирући заједно с њим тешком и мучном смрћу, очајавајући што није јача од ње и што се то десило тако далеко, тако далеко. Страхота пренеражења била је исписана на њезином пожутјелом и потамњелом лицу у које се боре дубље и гушће урезале; очи изгориле од ватре и изгубиле сјај; ко зна колико времена сједи она тако непомична и нијема, не осјећајући свој живот, већ само несрећу у себи, запрепашћена и сатрпа једна мати.

Он је примакао једну столицу и сио поред ћутећи. И туга материна прелазила је и на њега. Он се застидио себе кад се љутио на зиму; на саможивост једног ситног човјека који не воли да се узнемирује у невријеме; да оставља топлу собу, кавану, своје друштво с којим пријатно, уз бермет, проводи зимске вечери код Матковића, у једном угодном, малом „пајзлу“ у Гајевој улици. Застидио се кад је видио ту жену која је препатила сву грозоту смрти синовљеве; Милан је умро једном, мучио се само једном, а она ће да се непрестано мучи, то умирање њу ће вјечно да боли, њезина рана вјечно да крвави, страшније него њему.

— Убио! — тупо и из дубине, с невјероватном тешкоћом у изговарању, каза она. Он осјети сву страхоту те, тако казане ријечи; он је у њој чуо и кратак, убилачки пуцањ са зрном које пробија чело; чуо пад, видио крв, трзање, мучење и кратку агонију у локви крви која отјече финим, скерлетним млазовима.

Он климну лагано главом и окрену се у страну и тихо заплака, што није радио до тада осјетивши, у томе тренутку, што је смрт.

И та залеђена материна бол касније се кривила, дошле су сузе које не пресушују; свака ствар сјећала је матер на сина; његове књиге, школске успомене, слике, писма, по свима њезиним џеповима, свака та ствар била је за њу један јецај. Она прелажаше

кућом као сјенка, сломљена и клонула, с ногама које клецају, с мишљу која застаје, с ријечи која се гуши. А све прелијевале и претапале сузе, јецаји пуни горчине, јауци пуни крви. Читава кућа била је пуна њезиних суза; јецај се осјећао и титрао у ваздуху, упио се у зидове, долазио с вјетром; та ужасна несрећа једне матере завијала је у црно све око себе својим јадом и кукањем.

Послије петнаест дана, пошто је уредио ствари, нерасположен и нервозан, не могући издржати лелекање и писку закрвављене матере, Гавре Ђаковић се спреми за Загреб. Она га није задржавала и опростила се од њега једним хладним пољупцем.

До године је није више нашао.

ГЛАВА ТРЕЋА

еобично га је нешто дирнуло у души и читаво тијело стресло му се неком стрепњом кад је опазио да се стари јаблан више куће осушио. Он га памти и воли још из дјетињства, ради његових витких, зеленкастих шибљика, његовог бледуњаваог, уског лишћа, његовог звиског шума под вјетром, ради гнијезда која сједе међу његовим рашљама, ради оног бујног и гласног живота међу његовим гранама. А сада га је гледао како је сув и пуст, остарио, поцрнио и оронуо, како се немоћно испиње својим сурим стаблом; вјетар чудновато шуми у његовим гранама које клепћу тупим и сувим звуком под вјетром и откидају се и падају, ломећи се о тврду земљу. И у томе ударању умрлих грана, он је наслућивао један самртнички ропац.

„Дакле и он“ ! рекао је и замислио се. И још је више заволио то мртво дрво, као да је било између њих нешто сродничко и блиско што их веже.

У бесане и празне ноћи, са затвореним очима, тјерајући од себе мисли, са главом дубоком упалом у мекани јастук, он је тражио мира и сна, слушао пуцкање расушеног старог покућства и глоцкање кога миша. У авлији по који пут залаје пас, и, од времена на вријеме, закукуријечу пијевци. Старински сат шета и избија.

И онда му се очи саме отварају и буље некуда у мрак, срце немирно удара и одскаче, а мисао збуњено тражи неки предмет. Стотина ствари пролијеће испред његових очију, стотина мисли проструји његовим мозгом, мисли полусане, уморне, сакате, чудовишта која се слијевају једна у друго, једна грозна мјешавина светиње и гнусобе, пуна понижења и одвратности.

А кад се појави у дну собе старачко лице пуно бора, кад се засребрени њезина сиједа коса, кад угледа два ока, пуна суза, упрта на њега, у којима има и туге што не може да помогне, и сажалења и бола и пријекора, он се трза и стреса као шибљика, устаје и, у папучама, облачећи капут, диже завјесу и отвара прозор.

Мала, блиједа свјетлост расипа се по соби; млаз свјежине и хладноће удара споља; танка магла прекрива поље и ријеку; назиру се сура брда, разријеђене сеоске кућице; бљескутају звијезде. Ријека успављиво и задовољно шуми.

С разголићеним вратом, подбочен лактом о прозор, он удише свјеж ваздух, док вјетрић долази од ријеке, удара по лицу и, на махове, повија гране и шушти лишћем.

Тако он стоји непомично, празан од мисли, док танка јутарња свјетлост не почне да блиједи ноћ; кад затитра магла, кад стану да се јасније разабиру куће, кад започимљу да се чују гласови живота који се буди, кад, поред његових прозора, са лијеном шкрипом прођу воловска кола на којима сељак напола спава, — онда се он

трза, затвара прозор и пада, изнемогао и изломљен, на кревет, и спава тешким, мртвачким сном.

Дани су му. били исто тако пусти и безбојни. Диже се око девет сати, расхлади лице водом и силази у башту, гдје лешкари у хладу, док се сунце ломи кроз грање шљива и јабука. Или силази Уни која тече подно његове баште, спуштајући се стрмом обалом, обраслом грмљем и трњем, сиједа под љесков грм и гледа у воду од које бије хладовина и која протјече мирно и тихо, бистра и невина као плаветнило дјетињих очију, игра се око камења, лагано и без страсти, и прави fine, благе боре, заборављајући и на касну јесен и на рано прољеће кад се, као несита и бестидна блудница, дрско и бијесно шири, растући и потапајући, док се у њу слијевају бујице јесенских киша или прољетних вода; кад јури прљава, широка и жута, прелијева и претапа оранице, ливаде и поља из којих вири поцрњела кукурузовина; окрећући млинове, носи лишће, кладе, огранке, цркотине; одроњује, откида и отима земљу једнима, доносећи је другима: за једне добра, а за друге зла; или од земље, скинуте и здеране с огољелих поља, прави оточиће, дијели се око њих у рукаве и оптјече их, почимајући да их подире, руши, разноси и прождире.

Сједи он кадгод читаве сате и гледа у њу. Тако је добро познаје, зна сваки вир у њој, зна пругу којом се ваља матица. Или иде дуж обале, дерући ципеле о оштро камење, запињући и цијепајући одијело о дрско, црно трње, крвавећи руке кад се прихваташе за њега да не стане у воду и да прескочи на суво; гледа Уну разливену на уморним и лијеним пличицама, пунима шевара и водених трава, гдје се скривају дивље патке, чапље, и плиске; пролази поред дубина које покрива подмукло и затворено зеленило; застаје код бродова куд се прелази на босанску страну: кроз воду провиди се шљунак, а над воду избија старо, изглачано камење, а поред њега друго под водом, зарасло топлим и меком маховином. И он је једном осјетио неку луду жељу и вољу да је прегази, као некад у дјетињству, дошао до средине Уне, склизнуо с глатког камена и запао дубоко у воду. Вратио се тада кући сав мокар и љут.

Он воли њезин запјенушени бијес кад удара љутито на препреке и уставе око млинова; кад најури на слапове, пршти, пјени се, скаче, тече лагано опијена, спушта се поново, удара о стијење, зашуми, налијеће и баца се доље наглавце, заједно с његовом мисли која ју прати и коју вода у себи заноси и утапа. И онда, он је гледа гдје шета као мирна, поносна госпођа кроз тамно-зелена поља, пуна кукуруза, обавија се око брежуљака, засијаних златуњавим јечмом, ниском и ријетком пшеницом и зеленом бујном зоби, вијуга преко поља, с обалама зараслим у врбе које натапају своје сјене и повијене, погнуте гране у води, шуми кроз сјеновите шуме и бучи разбијајући се о голе, оштре, тврде кршеве и тече брзо, срдито и немоћно, збијена и стијешњена, док стијење пара и реже својим оштрим ртовима њезину глатку стаклену пут.

Запљусне га кадгод млаз сељачког живота из тих малих, неједнаких кућа, обиљежених муком и потребом, из којих дише биједа и сиротиња; заталаса се понекад у њима нешто мучно што дави; радници у туђини јављају да нема посла: рад стао, глад притисла; запомажу да им се од куће штогод пошаље, док гладна кућа ишчекује помоћи од њих; замре и оно тужног веселја над животом ма какав био; заћуте неродне оранице, зауставе се и престану да се окрећу витлови, док Уна пролази мирно и спокојно.

Или у прољеће, кад се разлијежу кавге над стопом преоране земље: он разумије ону луду, очајну љубав према земљи, над којом сељак, огрезао у тешком зноју, сатире свој живот и своју снагу; бочи се и носи с њом, - у борби која замара, раздире руке, откида нокте и набија жуљеве на дланове, — да извади, отме, истргне из ње комад сувог, мршаваг круха за се и за дјецу; у ту земљу он сахрањује своје мисли, наде, бриге и стрепње, и он је не да, јер је воли себичном, грубом љубављу, што је његова. Обневиде очи и узаври крв, замахне проштац и одјекне негдје у пољу кубура кременача. И ударају цестом по војнички чизме жандарма, тресу им се перјанице, бљескају бајонети. А пред њима, у крви која се са главе сциједила на кошуљу, с рукама у тврдим лисичинама, послушно, оборене главе, корача сељак.

Чудновато, он је имао још из дјетињства једну тужну успомену, која га је, и касније кад је могао да разумије њихове јаде и оправда дјела из очајања, и нехотице одбијала од тих људи; њих је раздвајао један гроб, који се, као и сваки, дуго памти и спомиње, а још теже заборавља и прашта. Било је, можда, у тој успомени и пригушене и притајене мржње и незаборављених суза и страхоте једног отвореног гроба који је зјапио између двију високих хрпа свјеже и масне иловаче по којој се познавали сјајни отисци лопата, који су одсијевали на сунцу.

То је био први страшан дан у његовом дјетињству.

Мати је била слаба и изнемогла и једва корачала, гушећи се у сузама тресући се и посрћући; њих троје дјеце савило се око ње, са прљавим лицима од плача. Спровод се лијено вукао кроз село, застајући да се одморе људи који носе лијес; повијала се похабана црквена литија на вјетру и заносила носача; ситно и жалобно звонила два звонца у дјечјим рукама; испрекидано и ломно мијешала се звона са старог манастира; крупан плећат калуђер, у старој црној одежди која му је била прекратка, са раширеним крстом на леђима, држећи у кошчатој руци ниско оборену старинску књигу чији повез бијаху изгирли мољци да се, испод коже, на мјестима провидјело дрво, гутао и давио се у ријечима, прескачући их и скраћивајући, и сипао их у дугу, неуредну сиједу браду, пожуривајући спровод да што прије сврши тај обични и механични посао. А за њима измијешана поворка људи, жена и дјеце, која води разговор, која је дошла више из обичаја или радозналости него да жали, нимало тужна, осим неколико баба које мислећи на своју смрт оплакују туђу; кадгод се отео по који смијех и брзо се утишао; а све, и звоњавину звона и грају спровода и појање оца Герасима са свађалачким гласом, надмашивало женино кукање и запијевка; у тај ведар дан, пун свјетлости, младог лишћа и нових трава са сочним и свјежим зеленилом, у тај бујан живот који својом крепкошћу и пуноћом презираше и исмијаваше смрт, спровод не унашаше нимало жалости до једног непријатног и излишног несклада.

То је био погреб његовог оца.

И сад, кад дозива себи у памет слику свога оца, она излази пред њега вазда жива и свјежа; он гледа пред собом тога крупног и чврстог човјека са мрком, неједнаком, гривастом брадом, у коју су већ године убацивале сједину, с повијеним брцима који се мијешали, испреплетавали, и били као срасли са брадом, са проријећеном, чекињавом косом која стрши, са љутитим погледом и са бором која не избива између очију, увијек

у чизмама и у зеленкастом одијелу, са жировима на оковратнику, као што се носе сви шумари.

Гавре Ђаковић не сјећаше се да га је ико волио, осим жене и дјеце му, али сви су стрепили пред њим и бојали га се. Он је добро знао да га мрзе и да га се боје; њему је та мржња годила и он се њом поносио, говорећи о њој са ријетким задовољством, при чему се на његовом лицу јављао један чудноват, зао осмијак.

Само пред старијима од њега развлачило се његово натмурено лице, пуно понизне и претјеране љубазности; његови гвоздени и чврсти покрети омекшавали су, његов јак, космат врат, иначе вазда усправљен, погибао се; уза све то што је био тврдица, он није жалио да, сваком приликом, почаст и погости што боље може старију госпуду од себе и да их напије најбољим вином и подвори најслађом пршутом, да покоље десетеро пилића, јагње, прасе, да их гости по неколико дана и да их не пушта да оду тријезни; а кад би они отишли, поново се замрачивало његово лице, он је још чвршће стезао своју кесу, остајао сам, стекавши повјерење и наклоност, постајао још тврђи, љући, неумољивији, не жалећи да товари глобе на сељаке, да их оптужује и пуни њима затворе и оставља за њима непоорана поља, непокошене ливаде, несадјевена сијена и незасићене куће. Уживајући глас да је један од најстрожијих и најсавјеснијих чиновника, њему је било лако да ради на своју руку и да стече прилично имање; гомиле тужаба биле су писане и дизане против њега, али им се није вјеровало нити хтјело да вјерује, док се он стоструко светио онима на које је сумњао. И касније нико нити имађаше воље нити се усуђиваше да га тужи. Он је остао увијек исти, силан и јак, да показује своју снагу и да ломи свој бијес на сељачким плећима.

Прва жена му је умрла неколико година иза вјенчања (кажу да је премлатио и пребио живот у њој), оставивши му једну кћер која се касније, иза очеве смрти, удала за некаквог канцелисту у Босни; с њом се Гавре Ђаковић није виђао, била је између њих нека распра око насљедства.

На велико чудо свију, Маројло се поново оженио, двије три године касније; читави свијет сажали младу дјевојку која пође за њега, проричући јој зао живот и мучну смрт; међутим чини се да се Манојло промијенио, бар према жени, откако му је прва умрла, и његова срцба и бијес и ударци не падаху више у кући, гдје је све гледало да само њему по вољи уради и угоди.

Сељаци се надаху да ће бар године сломити и учинити да јења сила Манојлова кад му већ ништа друго није могло одољети. Али Манојло Ђаковић није старио, тако се чинило. Он је постао још грђи, знајући свој посао и службу у ситнице, бивао сваким даном лукавији и препреденији, довијао се свему: ниједан пањ није бивао однесен, а да он није дознао ко га је посјекао. Палили су му шуме да му нашкоде: он је нашао кривце и послао их на дугу робију и добио за то одликовање. Палили су му више пута сијена, не знајући да су добро осигурана, и он је тај палеж радосно дочекао и наплатио са добитком. Његова сила не малаксаваше, изгледајући још дуговјечна.

Па и она се сломи једног дана.

Једног јесенског јутра, пред свитање, док напољу непрестано пљушташе густа и бујна киша, тргао је дјецу иза сна неки чудноват немир у кући. Они су скочили боси и необучени из кревета. У другој соби, при свјетлости мале лампе, стајала су два сељака, мокри и покисли, са извртањем дугим кожунима; са дугих, прљавих јарећих длака кожуна и из блатних, каљавих опанака, који су остављали за собом широке трагове, циједила се и цурила вода, правећи жућкасте локвице по поду. Бијаху чули из свога засеока неку пуцњаву изнад кућа и викање за помоћ, приметили се пушкама и повели псе. Иза дугог тражења, нађоше Манојла у једној увалици, свега у крви и без свијести. И сељаци полако пијуцкаху ракију из овеликих чаша, не говорећи ништа, слијежући раменима од времена на вријеме. Мишљаху да усијеку које дрво још тога јутра; неће ваљда Манојло бити толики душманин да их оптужи ако оздрави. И кад се понапише ракије, одоше кућама прије свитања.

Манојло лежао на кревету, са затвореним очима и јечећи; на раздрљеним рутавим грудима и на обнаженој десној нози до изнад кољена, видјеле се ране с којих отјецаше крв коју му жена заустављаше, испирајући ране ракијом. Једно момче из комшилука одјашило је било по доктора у друго село. Доктор дође тек око подне.

Стари одлежа у постељи нека четири мјесеца и придиже се, омршавио, посиједио, мркији и несноснији него што је био, замишљен и ћутљив, одговарајући љутито и кратко. Гавре га је добро запамтио у тим данима гдје се, као сјенка неког црног облака, вуче кроз кућу, подупирући се на дебео дрена штап и застајући да се одмори, с главом погнутом и очима упртим у земљу; тек кадгод само нагло подигне главу и простијели очима све око себе. У кући се ходило на прстима и говорило шапатам; тек он проламаше покатак ту тишину својим јечањем, кад би га пекле, у кишовите дане његове ране које тешко зацјељиваху.

Он је мрзио да га нетко узнемирује, он је волио да остане сам у соби, хучући како ће му „ајдуци“ потаманити и исјећи шуму за свих тридесет и неколико година како је он чува и како се у њу ријетко сјекира забада; уши га вјечно вараху да чује ударање сјекира у даљини, а нос му осјећаше мирис паљевине и растопљене јелове смоле. И кад би се оставио својих зебња и брига о шуми, читаво вријеме бијаше обузет парницом коју је био дигао против неких сељака на које је сумњао да су га ранили из пушака. О томе је он са собом гласно разговарао. Он се љутио на законе што су благи, што су прошла времена кад се могло на муке ударати, или кад је сам човјек смио да суди. И он се заклињаше својим крсним именом на страшну освету читавом селу, једва чекајући да оздрави; он пријећаше да их истражи: половину да пошље у просјаке, а половину на кондуну. Па, једног дана, кад доби вијест да су оптужени сељаци, ради недовољних доказа, били ослобођени, он се смрачи, увуче у се, погну се још више гризући и уједајући у души, од бијеса, сам себе. И доскора паде опет у постељу. Умрије, иза боловања од осамнаест мјесеци, једнога јутра у мају.

Гавре Ђаковић памтио је како је њих дјецу пробудила мати у зору, плачући и љубећи их, како се кућа напунила свијетом, како је касније изишао, сав уплакан и гологлав у башту. Увијек га, и послије, подузима исто осјећање језе, увијек га потреса иста гроза кад види сунчано прољеће јутро послије 2кише: по трави и по лишћу блијеште капљице и лако се, с једним угодним и топлим шумом, стресају; дрвеће у цвијету подсјећа на невјесте у бјелини; киша у цвијету цвјетне латице по трави;

одасвуда осјећа се оштар угодан мирис цвијета и земље напојене кишом што издише свјежину; дрвеће у цвијету носи на себи нешто снажно и бујно као живот у рађању; по орошеној младој трави жути се јагорчика и бијеле се шумарице испод живица у новом листу. А Уна се ваљала мутна, нагребана малим таласима; сунце бацало свјетлост у воду и усијавало је.

Давно су потонули ти дани.

И Гавре Ђаковић застаде неко вријеме замишљен, уздиже обрве, слеже раменима и, осјетивши глад, пође на ручак.

Нашао је ручак на столу, прекривеном шареним, куповним столњаком. Дјевојка која му је донијела јело, склони се мало у страну, поздрави га с осмјехом и изиђе.

Он се сјећаше ње као малог дјетета коју је касније заборавио; зачудио се кад ју је, послје толико година, поново спазио и нашао као израслу, витку дјевојку, с црним очима, разликујући се од осталих сељакиња што је била вазда чисто обучена. Она му је доносила јело и касније почела да се брине за неке ствари по кући, старајући се да му угоди, не разумијевајући његово мрко лице ни ћутање. Она је свршила сав посао, узалуд га отезала и прегледавала једну исту ствар десет пута, чекајући да јој он нешто каже и одлазила полагано, кадгод зачуђена, а кадгод ожалошћена.

Она је доносила у кућу мирис и свјежину поља и дах изапираних обала Уне; упадала у кућу као лагани вјетар који се ваља на ситним таласима и игра у тромом љесковом лишћу и у врбиним крошњама које су се надвиле над воду. И кад је она долазила, затитрала би она чама која је пунила ову зграду и губила се: у кући се осјећала једна младост која живи и једно срце које бије.

Да се што не љутите на мене? — запитала је она плашљиво једног дана, прије него што ће да пође, пошто је двапут дуже остала него што је имала посла; на сваки начин, то је већ толико пута мислила да запита и, не усуђавајући се, остављала за сутра. Једном руком држала је за браву и гледала га својим великим очима.

Гавре Ђаковић, подиже очи и зачуди се.

— Не, — рече он, немам зашто да се љутим.

— Ја сам мислила, - говораше она, гледајући у противни зид, - јер не диваните никад са мном. Да вам није мрско што долазим? рече и окрену очи према њему.

Он се мало осмјехну и разумио је.

Не, није ми мрско, — рече и погледа је благо. — Ја волим да ти долазиш.

Она се насмија радосно, стајаше још неко вријеме и оде сва задовољна.

И од тог дана, она удвостручи своју пажњу и бригу, мислећи и старајући се о њему; доносила му цвијећа и воћа које је сама узбирала, са једном искреном добродушношћу.

— Ви немате никога да се о вама стара, рекла је.

— Како да немам? - рече он и погледа је.

— А ти?

Она се весело насмија и побјеже.

Једнога дана плусну киша кад је хтјела да полази. Он јој рече нека причека. Она се снебивала и стајала мислећи неко вријеме, па најпослије сједе на канапе. И он касније сједе близу ње и обоје гледаху на прозор о који удараше и лупкаше киша. Видио се комад сивкастог неба. Грање је грозничаво дрхтало. Кроз оквир од прозора цурио је мали млаз воде у собу.

— Да 'оће скоро да престане, — каза она тихо о плуску, мислећи на нешто десето.

Гавре Ђаковић не одговори ништа. Он осјећаше поред себе њу, свјежу и младу, која изгара за човјеком; он осјећаше огањ гдје му пржи лице и запаљује мозак. Он је погледа: она сјећаше с рукама у крилу, с обореним очима, с лицем у које је ударила крв, с облим грудима које су поигравале. Она се давала својим дисањем и ноздрвама које се шире, и ћутањем и очима које нешто траже, и ломљењем прстију и којим дрхтајем и трзајем свога тијела, и уснама које су подрхтавале и упијале се једна у другу. И у њој се збивало нешто. Она диже главу и нађе његов поглед, слубивши га са својим, и само што дубоко уздахну и стресе се.

И кад он метну грубо руку на њезино раме, она одмах клону и сва му се предаде, без ријечи. Напољу је плуштала киша и текла потоком.

Растали су се ћутећи, док је сунце ударало у прозоре, улазећи у собу и блијештећи вани у мутној води која је полако отјецала. Он ју је видио кроз прозор гдје се жури, са зажагреним очима и са зајапуреним лицем преко кога је прешла рукама неколико пута, намијештајући косу и гледајући преда се, још сва уздрхтала и узбуђена, пуна неког чудноватог задовољства. Он је сједио у соби, заваљен и опружен, још разигран њезином љубави, пуном страсти, младости и доброте.

И у једном тренутку огорчи се на себе, осјетивши у себи страшну малодушност. „Зашто сам ја такав подлац?“ запитао се болно. „Ти нијеси рђав човјек, а нијеси ни добар“, одговорило је нешто у њему. И застаде, хтијући да доврши мисао која му се наметала, настојећи да је одјурне, заборави, угуши. Али она је била јача од њега. Она је казала сухо: „Ти си као други“. И његове се усне презриво развукоше. Као други! Колико бола, понижења и истине!

ГЛАВА ЧЕТВРТА

јећао се предвечерја једног врућег љетног дана, пуног загушљиве прашине

и сухе жеге, док се сунце спуштало и слабило: главном улицом комешало се, мимоилазећи се, мноштво вечерњег свијета који је био изишао у своју обавезну шетњу; људи се гласно поздрављали, застајкивали, смијали се и добавивали досјетке; жене бацале погледе, осмјехе, загледале једне другима хаљине и огледале се у изложима; средином улице пролажаше једна гомила зидарских радника пуних креча по одијелу и по изобличеним, рђавим шеширима, враћајући се са посла тешким и уморним корацима, и задиркујући се међу се. А кроз то мноштво, лијено и спокојно окретали се точкови на двоколним таљигама, прљавим и слупаним од дасака, пунима смећа и ђубрета, из кога је вирила једна прљава лопата; таљиге вукао један крупан, стар и лијен коњ, с обореним очима као да дријема и са амом који му поиграваше на врату; на смећу спавао је слатко млад радник, са црвеним и једрим лицем, у искрпљеном прљавом одијелу, са уздигнутим кољенима и са широм опруженим рукама, са изразом задовољства на лицу: сновио је, ваљда, нешто лијепо.

Гавре Ђаковић се тада тргао. Свијет који је пролазио није гледао ту поспрдну слику свога живљења, није примјећивао тај ниједи подсмјех живота, који пролажаше полагано и неопажено. Гавре Ђаковић видио га је и осјетио га је. И тај приказ не раздвајаше се више од њега, он га је прогонио свуда: кадгод је загледао у свој живот, јављала се у њему злобно и пакосно та слика; само мјесто радника видио је себе.

У њему је било нешто уздрхтало и узнемирено после састанка са Јеком; он осјећао да равнодушно упропашћује једну младост и подлачки гази једно срце; он се увјеравао да треба бар да стане, да прекине прије него што буде касно; он се стотину пута одлучивао, заклињао, давао себи ријеч да ће то бити првом приликом кад му дође; он је био промислио ријечи којима да јој то каже, он је знао на памет своје фразе и одговоре. Али чим је она улазила у собу, весела и насмијана, доносећи са собом тако много бујног живота и младости која се пресипа, он је брзо заборављао на што се био одлучио. И кад је она одлазила, он се поново корио и остављао ствар за сутрашњи дан.

Па после остави и те мисли на страну, не мислећи кадгод ни на шта и бојећи се да мисли; био се пустио животу нека га заноси куд хоће, осјећајући да је слаб да се отима, а кукавица да се бори. Само кадикад заигра нешто растргано у њему, нешто се болно потресе; зачује један сухи, пјесковити смијех који долази из далека и који звечи разбијено и чудно. А дани пролазе.

Једног дана лежао је у хладовини у башти, под једном старом трешњом са испуцаним деблом и гледао кроз грање у бјеличасто плаво небо; од Уне ударао лак вјетар и доносио оштар и јак мирис воде и буркање валова; негдје у даљини сијао се један срп воде; однекуд из поља долазили одломци једне снажне пјесме коју су пјевали чврсти и оштри гласови жетелаца, пјесме грубе и вреле као и сунце које их пржи, под

којим жању, полегли по послу и окупани у зноју; у њој се чуо пун звук српа кад се забада у густо, пожутјело класје и та пјесма, испрекидана, доносила је са собом и ритама ударања српова и падање јечма.

И он је помишљао, зашто се није раније тргао и оставио школу и дошао да живи у својим пољима; да би можда боље било да се није одвајао од своје земље, да дише с њом заједно, да с њом и њега бију кише које падају у невријеме, да и њега сатире мраз, да и њега боли ударање ледених зрна, да и њега пржи суша и изгара припека, да хлепти као спржена поља за једном кишом, да излијеће пред кућу и да дуго погледа у небо, глатко, плаво и без облака, са којег се просипа огањ. И кад тамо, иза брда, почима да се рађа облак, он у свој поглед меће и љубав, и молбу, и преклињање, поздравља га радосно као брата или пријатеља, с уживањем га прати како расте као и његово срце у грудима, како мало по мало прекрива небо, како се примиче, прилази, спушта. И почимају капље које се распрскавају о стврднуту, испечену и испуцалу земљу, јаче и бујније ударају млазови, земља жељно упија воду, а он са скинутом капом пушта нека га бије киша по лицу и по коси, нека му се циједи низ врат и низ прси, он жудно ужива у њој као жедна, одавно ненапојена поља и исушени усјеви. Како би, он био срећан кад би се овако мокар и покисао могао да врати у кућу. Не би га се ништа друго тицало, не би можда осјећао оволико празнине и пустоши у животу; у кући би га чекала жена и полетила у сусрет дјеца. Он би живио у својој малој породици срећно и задовољно, без туробних и излишних мисли и без празних и неиспунљивих жеља.

Али овако кад му је умрла воља за све, кад не може да се снађе, кад нема снаге да се тражи ни смјелости да се држи, кад га је укочила и скаменила мемла и чама једне плитке средине, он се осјећао тако сам, одвојен од свега, као у једној страшној бескрајној пустињи без хоризонта. Гурнули су га у школе да буде господин, одвојили га од земље и народа, спријечили га да ухвати корјена у земљи из које је изникао, гурнули га у један живот у који кад је загледао, он се згрозио, ужаснуо, тргнуо. И пошао је натраг кад већ више мостова није било: у онај живот није се усудио да уђе, а овај други постао му је неприступачан. И он је застао, остао тако стојећи, не идући ни напријед ни натраг, с презривим осмјехом према себи, са рукама на леђима, осјећајући горко сву биједу и глупост свога положаја.

О, како се он стресаше под ударцима пјесме жетелаца, која се разламала бесконачно: они ту пјесму пјеваху земљи која их држи и храни, земљи на којој су одрасли њихови дједови, вјечно радећи и бранећи је с пушком у руци, сахрањујући у њу све своје наде и муку и јаде и зноје, земљи из које су се родили генерали који су заборављали и своје куће и свој језик и своју народност, чим су припасали сабље, и ломили их по крвавим разбојиштима Солферино, Мађенте, Кустоце и Кенигреца; земљи која је одњихала господу која су их батинала и тјерала у хајдуке, ударала данке и судила им, затварајући их и шиљући војску да их пушкара. Њему се чињаше да Уна памти стотине година ту пјесму, да ју је у себе упила, да је она добродушно понавља жамором својих таласа, да и она воли своје обале које вјечно обдјелавају њезини потиштени унуци, да би она можда друкчије текла, кад не би, једне године, чула ударање српова и пјесму жетелаца. Ко зна . . .

Кад је дигао очи, видио је гдје према њему иде једно сељачко дијете коме су тек негдје одскора обукли гаће кад је пошло у школу, скиде с много муке своју црвену капицу и стаде пред њега.

— Гавре — викну — тражи те некакав господин, и одмах отрча натраг.

Гавре Ђаковић баци поглед за дјететом, чисто не вјерујући. Ко би то био да га тражи! Да није какав стари пријатељ који је овамо случајно залутао и сјетио се њега? Зашто да га узнемирује тај свијет? .

И он лијено устаде и пође, облачећи успут капут на коме је лежао и отресајући труње које се било нахватало по њему. Кад уђе у кућу, нађе у ходнику једног омањег, дежмекастог и постаријег човјека који му пође у сусрет и представи му се, хватајући се за шешир: „Бохуслав Панек, инжењер“, изговорено тако као да је он већ морао то име стотину пута чути и чврсто му стисну руку као да су били стари познаници.

— Мило ми је, мило ми је, - рече Гавре Ђаковић, прогунђавши своје име и питаше се: „Шта хоће овај човјек од мене?“ и гледаше његова набрекла црвена лица, забрекао подваљак, црвене бркове, све под једним простим сламнатим шеширом; преко куље му један дебео златан ланац са завинутим црвеним коралом, из џепа на прсима помаљао се један велики и прљав цолишток.

Он га уведе у собу и изнесе ракију.

Инжињер се љубазно куцну, с много пријатељског осмјеха, најприје примириса чашицу и мирис га очигледно задовољаваше, сркну мало на врх језика и показа лицем да је више него задовољан и кад испи, он добаци Гаври Ђаковићу један љубазан поглед. И поче да хвали шљивовицу; са рђавим акцентом, запита, онако немарно, има ли је још много.

— Нема.

— Нема! — рече он више него жалосно. - Штета, штета! — мрмљаше он. И искапи нову чашицу.

И он је засио у тој соби, као да је стари гост куће, слободно се кретао, смијао, причао на дуго и широко о своме Прагу, о чешком пиву, грдио Нијемце, развезао о Јану Хусу и о Жишки, о словенској солидарности, причајући иза сваке десете изреке како му је вријеме скупцојено, а сједећи тако као да не мисли да се скоро диже.

— Боже мој, шта хоће овај човјек од мене? — питаше се очајно Гавре Ђаковић који се досађивао. И он посла у себи до ђавола и Јана Хуса, и Жишку, и словенску солидарност, заједно са господином инжињером и његовим Златним Прагом.

Затим Панек сврну разговор на своје послове: на један пут који прави у овој околини. И потеже из доњег џепа један велики план, рашири га по столу и поче да му све потанко објашњава. Гавре Ђаковић се запрепастио и постајаше нервозан.

— Какав је ово несрећник! — дрекну у њему један глас. - Упропастиће ме. Изгубићу и ово мало памети. — И предаде се својој судбини, мислећи да избије малог Илицу што му је овог објесио о врат. Он већ помишљаше да се с њим завади и тражаше само коју ријеч.

Једва једном, инжињер му каза зашто је дошао; чуо је да он има у својој кући довољно мјеста, молећи га да му уступи двије собе, јер нема гдје да станује. Гавре Ђаковић се малко замисли и више да га скине с врата него да му учини услугу, обећа му. Може да се усели кад хоће.

И они се растадоше. Гавре Ђаковић гледаше га како се љуља цестом, поштапајући се на један дебели, прости штап, и одлану му у души.

Послије се покаја. Биће узнемирен, Можда има још неко с њим кад је узео двије собе. Уосталом, и онако су му новци били на измаку; они ће га се мало тицати. Он ће опет да живи сам за себе.

Извјесно, инжињер није био сам. Гавре Ђаковић разабираше још један глас, и то, чинило му се, женски. Ваљда је ожењен, помислио је; у осталом, шта га се то тиче? У кући је било мирно, особито првих дана; он се није ни с ким виђао, јер га је то мрзило. Ипак, кућа се полако будила, осјећали се животи у њој, живот је јаче кроз њу струјао, ствари добивале нови изглед, стресајући са себе мрак и прашину: осјећало се да живот долази полако и нечујно, као на прстима.

Па кад је силазио у башту, сјећа се да се је нехотице окренуо према њиховом прозору и учинило му се да је спазио једну женску главу које је убрзо нестало. И питао се зашто се он окреће? Био је немиран цијело вријеме.

Кад се враћао, опазио је да нема никога на прозору. И онда се увјеравао да му је то сасвим свеједно, био ко, не био. Али чинило му се да је био неко по страни ко га је гледао. Кад је улазио у кућу учинило му се да чује како су се за њим полагано отшкринула једна врата. А затим се корио што мисли о таквим глупостима и био незадовољан са самим собом. Његова радозналост изгледала му чудновата и смијешна, дозивао је у помоћ своју равнодушност, али узалуд. Он онда бацаше кривицу на своју осамљеност која потпирује мисли без смисла. — На крају крајева, ко то може да буде? — узвикнуо је. — Једна буцмаста и здепаста Чехиња, — и насмија се.

Пало му је на памет да сутрадан оде к њима и одмах је то назвао глупошћу. Плашио се планом пута и различитим другим плановима из инжињерова цепа; бојао се као живе ватре Јана Хуса и Жишке, увјеравао се да онај зна још стотину ствари о којима може да прича по неколико сати и да му пробија главу како су Чеси први словенски народ. И не смједи да оде.

Међутим, познанство је било обично и случајно.

Срео их је једног јутра у ходнику, машио се за шешир и хтио да прође. Инжињер га заустави, поздрави се с њим и диже читаву галаму својим говором, смијехом, гласом који је одјекивао и ломио се кроз кућу. Па онда се присјети и упозна га са својом кћери

која је стајала мало по страни и гледала кроз отворена врата, бацајући кадгод на њих двојицу по који поглед. Они се осмјехнуше и руковаше.

Инжењер га позва да пође с њима, покушавајући да га одушеви за свој посао. Он хтједе да мало размисли и не одговори одмах.

Она га погледа. Њему се учини да је прочитао у њезином оку: „Хајдете!“ И он, не знајући ни сам зашто, пође.

Било је јутро; сунце још није било ојачало и падало је на крошње шљива чији се плод плавио у грању; гране које су се нагињале према путу, биле су обране од пролазника; прођоше редом крошњатих трешања, с напола увелим лишћем и са изломљеним огранцима испод њих, што је подсјећало на дјечурлију која их је била пустошила чим су биле почеле да руде. Испред кућа трчкарају неумивена дјеца. Иза кућа извири која жена, повезана рупцем, и брзо се склања. Пси на ланцу трзају се и лају. Виде се разваљени плотови, густе и збијене живице, огрезле у зеленило. Иза куће одсијева благо Уна у даљини. Чују се и виде витлови како се лијено замачу у воду. Брашњави људи изилазе из млинова и скидају капе; сретну се по која колица која се тешко одмичу по друму, скоро насутом оштрим и крупним камењем. Они прелазе преко стрњишта, пуних стогова, у чијој хладовини изваљени момчићи и пси чувају стоку. У даљини виде се коњи како облијећу по гувнима и чују се узвици. Они почињу да се пењу уз бријег једним старим, разрованим путем, пуним вододерина; иза леђа остају им високе, голе планине, са сурим и стрмим стијенама у којима се гнијезде орлови. Кроз један кланац пробија се Уна.

Инжињер нешто прича о своме послу и будућим радовима у овој околини; Гавре Таковић погледа га од времена на време и климне главом, али га не слуша. Он гледа поред себе њу, у лакој, плавичастој хаљини, са врпцама које се лепршају на вјетру, са широким сламнатим флорентинским шеширом, на јакој бујној, златуњавој коси; лице дугуљасто са фином бијелом пути која се покадгод зарумени, са доста обичних потеза, али пуних једне благе њежности: тек мало замишљености која се тренутно јавља из њезиних очију, даје лицу више изражаја. То је био његов први утисак. Он се обраћаше њој са по којим незнатнијим питањем, а она се осмјехивала и потврђивала.

Уђоше на један разваљен пут, пун крупног камења на коме се познају обли трагови челичне шипке; доље, испод њих, зарасла брдо букова шума, пуна хладовине и свјежине. Већ су могли да спазе мноштво људи који дижу грају, усијецајући пут у брдо; једни ваљају камење и слажу га на путу, други ударају гвожђе у тврду стијену и ударци бата одјекују у ували; види се четица људи како се распрши у трен ока на све стране, полијегајући по земљи; дигне се облачић дима, грмне и одјекне неколико пута потмуо пуцањ с кишом камења које пада, прштећи и рушећи се низ брдо. Ударају батови, виде се замахнуте и засукане мишице, мучно се забада челик у цијелац камењ И прилазећи ближе, они могу да виде у непрекидном послу људе са раздрљеним кошуљама кроз које се црне прса, у прљавим гаћама, закриљене од сунца различитим шеширима који причају њихово мучење и пребијање по туђини. Чују се весели, храпави гласови гдје се довикују, под сунцем које се диже и које почима да шиба својим зракама. Из шикаре, на трњу, плаве се њихових прслуци. Читаво поље испод њих одјекује од њиховог посла, њихове вреве и експлозије динамита.

Инжињер оде одмах радницима, а они сиђоше доље у хладовину, под једну букву, с густом, непрозирном и непробојном крошњом и обилатим и бујним лишћем које сакрива гране и огранке. Она је бацила свој шешир на хрпу сувог лишћа, и они сједоше, погледавши се у исти мах, и бацише поглед на више. Одозго се чуо озбиљан, пола љутит и одсјечан инжињеров глас који је давао раду једну оштру и заповједничку ноту: јаче и брже лупали батови, чешће се разлијегала експлозија, људи се наглије и ужурбаније кретали. Горе се видио он, црвен, са испупченим трбухом, са шеширом који га поклапа, машући, показујући и упирући својим штапом на нешто, склањао се и трчао неспретно, љуљајући се и заваљујући се с десна на лијево кад је пуцало у његовој близини, враћао се сав задуван на старо мјесто, потичући рад све живље својим оштрим, реским гласом, не дајући људима да дахну, да се одморе, да се напију утријане воде, не видећи у њима људе него раднике који морају да га слушају и да му се поковавају, ако хоће да заслужи коју крваву пару, гледајући само свој посао пред собом који треба да се сврши. Он је горе био постао сасвим други човјек, не налицећи ни најмање на онога трбушка, са лицем за шалу и за смијех, са дебелом цигаром у зубима која му се вазда гаси, са изгледом човјека који не зна да се наљути.

А они доље причали су о Загребу, о стотину ствари које су добро знали, сјећали се са ведрим и веселим смијехом малих догађаја; њихов говор лагано и испрекидано мијешао се у пун и једноличан шум буква. И подне је брзо дошло у причању тих ситница кад је инжињер сишао к њима, сав црвен, задуван, узрујан и промукао, тужећи се на наше раднике, псујући их и пријетећи им, говорећи како је сасвим друкчији чешки радник; и кад дође на своју вјечну омиљену тему, Чешку, његово се лице поново разведри, глас му поста блажи, а очи се добродушно расвијетлише испод ријетких трепавица.

Они не дадоше Гаври Ђаковићу да иде кући на ручак. Ручао је заједно с њима, док се више њих, код радника, јављало живље расположење: виђале се жене и дјевојке које су биле донијеле јело својим људима, браћи и рођацима; разлијегао се подаље из хладовине весео врисак девојака и лијено, безбојно смијање жена; горе лежале разбацане ћускије, лопате, батови, колица и други алати који су блијештали на сунцу.

И после подне, кад су низ брдо силазиле гомиле жена, кад радници узеше поново од сунца утријане алате, кад се инжињер лијено и неспретно кривудајући узвера к њима, кад у поље поново одјекну његов љутит глас, кад залупаше батови и ужурбаше се људи, Гавре Ђаковић опрости се с њом. Њој би мало криво што је оставља, али га не задржаваше. И он се упуту кући. Зачу иза себе глас инжињера који му весело довикиваше нешто, машући штапом. Гавре Ђаковић отшкрину мало шешир и видје Панека како се одмах упуту једној гомили радника, почимајући да их псује.

Кад је стигао кући затекао је на столу ручак који се охладио. Он је збацио са себе капут, скинуо крагну и спустио се у наслоњачу, осјећајући се уморним, не толико од хода колико од разговора, од вреве, од рада који је видио; било је неизмјерно много умора у ономе једноликом, тешком и потмулом ударању батова и у честим експлозијама.

И он се смијаше самоме себи, својој радозналости да се упозна с том девојком коју је наравно замишљао сасвим друкчије, боље или горе, која није била рђава, која је

била као и све остале, и све што је донио у себи од тог познанства, био је један миран и равнодушан утисак. И после пола сата, он више и не мишљаше на њу.

Ништа више није бунило његове мисли; он је често није ни примјећавао. Помало је кадгод разговарао с њом на ходнику: обоје наслоњени на своја врата. У кући му се боље свиђала, гдје се јаче, без шешира, истицала њезина коса. Нашао је у њој једну мирну доброту која му се допадала. Видио је да јој је још увијек било жао што ју је оставио тако нагло онога дана. Па после разговора, он је опет постајао стари и пуштао се са уживањем својој чами, не трудећи се да даје мислима извјестан правац; мрзило га да се обманује.

И тако се вукли дани без обиљежја и без узбуђења.

Једнога јутра пробудио се касно, уморнији него што је легао; соба је била мрачна, напољу падала киша, запљускујући прозоре. Он се тешко дигао, осјећајући се да није ни зашто; мисли су му биле глупе, покрети тешки, погледи празни. Није се сјећао да га је одавно толико убијала чама кишног дана, то немоћно мртвило, испрекидано шиштаким шумом кише која плушти, заклањајући својим финим, дрхтаким платнима од ситних збијених млазова предмете у даљини; и на његову душу навлачила се она једнака, мирна, сива боја која даје свему прљав изглед. Није било у томе дану ничега злог, ничега рђавог, није у њему било никакве срџбе ни злобе, али није то била она добродушна, бујна и густа киша која се слијевала с уживањем и кликом, у пуним звуцима, после сушних, изгорјелих дана, у њедра загорјелих и окорјелих поља. Било је у тој киши нешто прљаво и јадно, у тим танким и уским млазовима који се квасе и губе у немирним локвама жуте, блатњаве воде која залијева каљаве друмове; било је у томе свему много једне биједне немоћи, нечега без снаге и без воље; киша је цурила с презривим, безвољним јадом, вазда једнака, и преко мртве ноћи и замрзлог јутра и дана који је куњао.

Како је он тешко сносио тај дан, пун потиштене нејасности и нечега скривеног, на својој души. Он је осјећао толико терета на себи; сиве, оловне чаме која је била страшна, јер је била непомична и грозна, јер је била неисказана и немилосрдна, јер се није мијењала, остајући вјечно иста. Он се осјећао спутан од ње, од нечега невидљивог што га гњечи, мучи и сатире, лагано и без журбе, непрекидно и сигурно. Он није налазио ничега у себи да се одупре и отме томе злу, он му се био предао са затвореним очима и малаксалим тијелом, проживљујући грозне часове, очајне у својој празнини.

Знао је да је она сама код куће, да је инжињер још у јутро некуд отишао, да се и она можда досађује и мучи, да можда жели да проговори неколико ријечи, али ништа се у њему није кретало, ништа га није потицало да се дигне из своје наслоњаче, према свему остајао је тврд и хладан. Чинило му се да је чуо њезине кораке у ходнику, да се њезина врата више пута отварају, али он је био непомичан, са закованим тијелом и заспалом мислима, које су га убијале својим мртвилом. И дан се теглио прљав, кишан, блатан и туробан, не налазећи ни на дан ни на ноћ.

И он је ваљда био задријемао у својој наслоњачи, јер кад га је тргла нека лупа из ходника, око њега је била густа помрчина. Мрзило га је да пали свидећу и гледа на сат, осјећао се после сна нешто боље; мисли су текле лакше, није га тиштао умор. И

поново му допираше до ушију неки шум из ходника, као да се неко напреже да дигне нешто тешко; једном му се учини да чује нечије стењање, нечије задахтало напрезање.

Он запали свијећу и отвори врата.

На каменим плочама ходника лежао је потрбушке пијан инжињер, гологлав, покушавајући да дигне главу, са још црвенијим меснатим образима него обично, са кравим, избуљеним, блесавим, пијаним очима, са набреклим жилама на челу, са замуљеним рукама, сав блатан и мокар од кише. Поред њега клечала је кћи, покушавајући, мучећи се узалуд да га крене и да му помогне да се дигне. На њезином лицу у које је ударила ватра, огледало се нешто страшно и запрепашћено, с очима, пуним суза, убијена стидом, осјећајући понижење свога оца, као да и на њу пада један дио његове срамоте. Кад угледа Гавру Ђаковића, она бризну у гласан плач и сакри лице рукама.

— Господине Ђаковићу, господине Ђаковићу, — понављаше она кроз сузе, не могући више ништа да каже, сва уздрхтала и узбуђена, гушећи се у горким и несрећним сузама.

Њега прође некаква језа кад видје њезин плач и тугу и срамоту; њему дође жеља да удари ногом ово пијано створење, изваљено немоћно, са раширеним рукама, пунима блата из јаруга. И он љутито, не пазећи гдје га хвата, не марећи за стењање ни за одупирање господина Панека, више вукући него носећи, уведе га у другу собу, праћен Иреном са свијећом у руци која је дрхтала и тресла се као у грозници. Она остави свијећу и изиђе. Он га свуче, баци га у кревет, не марећи за његово мумљање, и покри га. Он одмах поче да хрче.

У другој соби, на столици са лактовима о столу и рукама на лицу, она је плакала једним тихим плачем. Мала, проста лампа просипаше лијену свјетлост на њезине косе које су биле напола пале и на фино руменкасто месо лијеве подлактице са које се био спустио раскопчан рукав.

Он јој лагано приђе и ухвати је благо за подлактицу.

— Не плачите, — рече, и осјетивши да му глас дршће и бива слабији, трудио се да га појача и да му даде благу мирноћу, — не плачите, — рече поново са непогођеним тоном гласа, — није то ништа тако страшно, то је доста обична ствар.

И пусти њезину руку.

Она само што мало отклони дланове с очију, задржавајући свој положај с рукама испред лица, и погледа га тужно и паметно у очи.

— Како сам несрећна, Боже мој, како сам несрећна! — рече и клону челом о го, дрвен сто и зајеца, тресући се као трска.

Он стајаше неко вријеме поред ње, тражећи једну паметну и утјешну ријеч, али је не нађе. Па онда лагано пође према вратима.

— Лаку ноћ! — рече.

Она га не чу и не макну се.

Он пође сав узбуђен и узнемирен у своју собу и тек кад се удари о једну столицу, сјети се да је заборавио свијећу у инжињеровој соби. Он се свлачио у мраку и чинило му се да још чује њезино болно и уздрхтало јецање; и кад је легао, чинило му се да је још види сатрвену и сломљену, пуну неизрецивог јада који је лила у сузе, и он се стресаше, видећи је како дршће, са врелим челом на хладном столу, како јој играју груди како јој руке, влажне од суза, притискују лице: њега прожимаше вјечно њезин тужан, заплакан поглед, њега притискиваху као камење њезине жалобне ријечи, пуне суза, бола, срамоте и једног јада, тешког као олово: „Како сам несрећна, Боже мој, како сам несрећна!“

И у мртвој ноћи без живота и кретања, он непрестано мишљаше на њу и на њезине ријечи. Он се преврташе с једне стране на другу и не могаше да заспи. Она сигурно још плаче, мишљаше он. Она каже да је несрећна.

— А зар сам ја срећан? - запита се он и луташе очима по тами. И читаве ноћи не склопи ока.

ГЛАВА ПЕТА

за тога догађаја који је, за часак, пробудио и потресао ову мирну кућу, све

се поново слегло и смирило. Исти онај мир, иста она тишина и једноличност која је била прије тога, враћала се са побједничким ликовањем и падала заједно са новом прашином и суморним даном, који је стрмоглављао као у понор, кроз мале застрте прозоре, своју јадну и безвољну свјетлост на предмете и на човјека, умртвљавајући их и изједначавајући их, правећи од човјека неки чудновати предмет који је случајно овамо забасао. Само у зору потреса се кућа из темеља од инжињерова гласа, који чисти грло, и његов кашаљ чује се у десетину околних кућа, одкуда се већ људи журе на посао да тамо стигну прије њега. И онда протабају ходником његови кораци и мирис цигаре продре кроз пукотине од врата; зачује се још једном испод прозора његово кашљање или како одздравља својим погрјешним нагласком, и све се то наједном изгуби и у кућу се враћа стари мир.

Неколико дана иза тога кад се је Гавре Ђаковић видио с Панеком, овај се сам доброћудно сјетио оне вечери и почео да се слатко смије: по образима му се тресло црвено месо, мале плаве очи губиле се и ишчезавале у салу, поигравала куља и на њој поскакивао дебео, златан ланац. Он је хвалио вино код Јандрића и није могао да прежали што Гавре Ђаковић није био у друштву. Ирена је била поруменила и гледала у страну, збуњена изазивањем успомена оне непријатне ноћи.

Њу је спазио у башти поред Уне, једног благог јесенског јутра са изблиједјелим небом и уморним и благим сунцем које позлаћиваше пожутјелу, старачку, преживјелу траву.

Она се дигла и пошла му у сусрет с веселим и добрим осмјехом, и пружила му пријатељску руку, као старом познанику. Он није очекивао да ће се с њом срести и осјећаше малу, пријатну збуњеност и руменило на лицу, без имало зловоље; примио је њезину руку и промрмљао неколико безначајних ријечи. Пошли су заједно, и не питајући се, низ стрму обалу. Гавре Ђаковић посматраше њу пред собом, свјежу и витку, са шеширом у руци, гледајући како њезина нога иде с камена на камен, како се повијају њезине хаљине по тијелу; он не осјећаше да иде, већ да га вуче за њом нешто јаче од њега, и он хиташе а да није знао шта је то што га носи, не марећи за камење које запињаше за ципеле, ни за трње које зауставља. Он није гледао гдје стаје, он није видио ништа око себе, ни пожњевена глатка поља, ни воду која блијешти, већ само њу, прегибе њезиног тијела, њезине покрете, упијајући у очи њезину слику, као да је сада гледа по први пут, не скидајући погледа с њезиних плећа на која коса баца сјенку. А она се осврташе с времена на вријеме, осмјехнувши се и казавши му коју ријеч, осјећајући његове очи на себи, чујући његове кораке за собом, слутећи његову мисао која је прати. Кад дођоше једном грму она се заустави, окрену се и сједе под грм.

— Ово је мјесто које ја волим, — рече она. Он се спусти поред ње.

И с ногама над водом, с осмјехом у очима, они су причали много и весело, као пријатељи који се познају годинама, док је вријеме јурило као вода испод њихових ногу. И обоје се осјећаху тешко и неодлучно у часу кад се морадоше растајати.

Кад је изгуби с очију, он иђаше лагано, с обореном главом, с очима пуним њезине слике, с ушима пуним њезиног смијеха и ријечи. Гавре Ђаковић осјећаше у себи нешто необично и ново што улази, не питајући, у његов живот, крчећи себи пут моћно и силно, одбацује његове мисли, потискује и даје друге правце његовом дотадањем животу, разгони мрак, уноси свјетлост, доноси стотину промјена, ствара новог човјека и рађа вољу, младост и снагу. .

Ипак, на махове, снажно избијаше у њему тјескоба, мрачна и црна, пуна питања и сумње: „Куда то води?“ И он се упињаше да разумије то ново осјећање, бојећи се да га назове једним именом, и преврташе га, испитујући, са свију страна, не вјерујући ничему и бојећи се обмане и излишног варања самога себе. „И зашто то баш сада долази?“ питао се. Колико дана гледао ју је, као што је посматрао сваку жену, не правећи велике разлике између једних и других и не мислећи касније на њих; гледао ју је, а да ништа у њему није казало да је она боља, љепша и њему милија од других. Он се увјераваше да се вара, да је то само један дан младости, као што их има много у животу; и он вјероваше да ће и тај дан проћи, као што су прошли и ишчезнули многи други, и однијети за собом и успомене и слике и ријечи, а живот ће протјецати поново једнолично и тупо.

Пушташе се мислима, не присиљавајући се да их управља, и оне тражаху њу и налажаху је и добру и веселу и са тужним осјећањем оне вечери кад ју је видио уплакану и несрећну, и онда гдје лагано махаше ногама над водом, и гдје корача преко камења унском обалом, а он хита за њом, не одвајајући поглед са њезиног струка, ни са плећа која се провиде.

И он се сјећаше да његове мисли нијесу довољно јаке да се отресу ње; он их осјећаше испретрзане, натегнуте, као да не долазе из душе. Њезина слика била је моћнија; Гавре Ђаковић није осјећао довољно снаге да покуша одлучно да је избрише или да јој дода нешто не добро, рђаво, ружно, — осјећајући да нема права да је вријеђа и да би та увреда исто толико бољела и њега, као и њу, кад би је знала. Он пушташе да га притискује тај сладак терет што пада на његову душу, испуњава је, и носи његове мисли некуда гдје још нијесу дотада биле. И пред њим као да се рађа нов живот о коме није никада мислио ни сновио, млад, свјеж и крјепак.

Он ипак сјутрадан не изађе из куће, мада је знао да ће она бити поред Уне, јер ју је чуо кад је изишла и видио куда је пошла; мада је знао да ће га чекати, мислити на њега, да ће јој можда учинити нажао. У томе часу, он осјећаше у себи нешто рђаво и вољу да учини неко мало зло и злобну жељу да је уједе за срце, и он се увјераваше, не вјерујући у то али ипак допуштајући да она не мари за њега или да мари само за то што нема овдје никога другог, да је он за њу само један предмет којим прекраћује вријеме. Па иако није отишао да се с њом састане, он мишљаше на њу цијелог дана.

Можда никад толико до тада, као ових дана, Гавре Ђаковић није осјећао да је у његовом животу недостајало нечега што би му можда дало други правац и другу боју,

унијело у њега више младости и више свјетла. Он се не сјећаше да је волио икада у своме животу, волио на онај начин како је он љубав замишљао, и чекао је, с нестрпљењем, док се осјећаше млађи, да то вријеме дође; успављивао је с тешким срцем своју чежњу и лутао кадгод у узбуђеним ноћима, по мрачним и сјеновитим дрворедима, док му једнолично пршташе Пијесак испод ногу, а по клупама се виђаху нејасни и зближени парови којима нијесу много сметали кораци самца пролазника који лута по кривудаваим стазама. И успављивала се лагано чежња у њему, тјешећи се обичном, вашарском љубављу; гасила се непримјетно младост коју је остављао у мрачним ћошковима кавана, међу остацима цигарета и другим смећем. Чинило му се да је прегорио и ту жељу, заједно са осталима којих се био одрекао. Тек покашто га нешто запече у срцу једним оштрим и јетким болом, и он само осјећа како пролази нечујним кораком кроз године, мрзовољан, са рукама чврсто притиснутим на груди, са стиснутим зубима и са згрченим песницама, као човјек који је наумио да се свега одрече и да све мрзи. Прошле су га биле те ватре и грознице; он је био готово преболио и заборавио нешто за што је мислио да се можда није за њега ни с њим родило.

И кад је најмање то очекивао, кад је најмање осјећао за то воље, кад је можда био напола раскрстио са животом, кад осјећаше да ће то можда унијети у његов живот више несреће него благодати која би га, да је дошла прије неколико година, вратила раду, младости и животу; кад већ налажаше у проријеђеним косама сиједе власи, осјећајући слабост у тијелу, а безвољност у души, кад је сахранио младост пуну неразумљиве чежње, — јављала се она, та девојка коју је упознао једним обичним и простим случајем.

Кад ју је срео, послѣје неког времена, с оцем, који је остајао вазда исти и непроменљив као и његова одјећа, ријечи и погрјешке у говору, он је спазио у њезиним очима пријекор. Он настављаше да говори са старим, осјећајући што му она каже својим нијемим погледом; он се трудио да заборави на то, али кадгод је обраћао очи према њој, видио ју је гдје иде поред оца озбиљна и без ријечи, и он се корио да није требало да је жалости. И кад смете с ума и кад се превари да је упита да му нешто потврди, она лагано климну главом и погледа га поново, и он јасно видје да у томе погледу бијаше више жалости, више неке мирне, озбиљне туге него пријекора. Гавре Ђаковић пушташе старог да му прича, не слушајући шта му овај говори.

Стари оде радницима и остави их саме, и Гавре Ђаковић не усуђиваше се да је погледа у очи. Он баци на њу један поглед са стране: она преврташе у рукама неки вез, а очи јој се бијаху изгубиле на другој страни преко Уне.

— Ви се љутите? — запита он.

— Зашто? — рече она и погледа га зачуђено.

— Ја сам мислио... — каза он збуњено, љутит на своје питање и погледа очима у даљину, као да тамо нешто тражи. Како га је бунило њезино: „Зашто?“ „Она је дакле равнодушна,“ помисли он. „А ја не једем, не пијем, не спавам, без и једног часа мира и починка — мислећи непрестано на њу.“

Па гледајући на њу, ћутљиву и замишљену, без смијеха и без ријечи, он се питаше шта јој је? Њему би криво што је дошао овамо. И кад је хтио нешто да каже, све ријечи које му се натуриваху, чиниле му се неспретне и глупе, незгодне и излишне.

— Ви ћете скоро у Загреб? — запита га она. Он не очекиваше њезино питање и трже се.

— У Загреб? Не, нећу ићи ове године. То јест, не мислим више никако тамо одлазити, - и би му непријатно што га она ово пита.

— Остајете овдје? Шта да радите? рече она чисто зачуђено и не вјерујући.

Он се мало замисли и погледа је у очи.

— Чекати вас да дођете овамо до године, каза он лагано и тихо, отежући ријечи; присјећајући се из разговора с њезиним оцем да ће радови око путова у овој околици трајати двије, три године.

Она се осмјехну, погледа га и засмија се веселим и звонким смијехом. И за час несташе између њих свега што је сметало њиховом разговору и удаљавало их једно од другог. У њихов разговор мијешао се жамор шуме над њиховим главама и око њих, док се видјело ужурбаном мноштво радника и чула лупњава рада. И тога читавог дана не раздвајаху се.

„Шта је то са мном?“ питао се увече Гавре Ђаковић, кад стајаше у мраку крај отвореног прозора. „Нашто сав овај немир, збуњеност, слутња која се рађа у мени? Шта ће то мени сада?“ И тражаше одговор.

Поглед му нехотице паде на њихове прозоре. Свјетло је било угашено; ваљда су већ били легли. И он се љутио што је примио ове дошљаке у кућу, што су баш нашли овдје да станују; зар није било за њих стана нигдје на другом мјесту? Па онда му дође мисао да га они нимало не сметају, да је он сам свему томе крив, да је он био увијек несрећа за самог себе са својим лудим и суманутим мислима. Кад би им отказао стан? Неће моћи, и шта да им каже? Не иде, није лијепо ни поштено да их истјера из куће; нијесу му ништа скривили и учинили на жао. Он не сврши никако те мисли и не нађе изласка из њих, скупи чело, залупи прозоре и оде да спава.

Вазда те мисли налијетаху на њега и он не налажаше никад правог одговора који би га умирио, довео његове мисли у склад, унио старо расположење у његов живот и дао свима стварима обичан ток. Зашто је срео ту жену и шта има у њој? Шта је она за њега и шта ће он њој? То му се питање не скидаше с ума. Шта гони његове мисли и што их збуњује, смућује, узбуркује и баца по души један страشان вјетар гдје се мијешају, сударају, сатиру једна другу, у једној неразумљивој забуни? Или је њу довело пред њега искушење живота, са лукавим, малим смијехом на танким испијеним усницама и мирним, равнодушним подсмјехом у кутовима очију? А он тражи има ли још ишта у њему, и налази пепео и сатрте, прашне осјећаје и уморне, млаке мисли, док живот хуји око њега и шири мирис прољећа и меку топлину младости; он осјећа његов здрав, бујан мирис и још више опажа како је он за све то

туђ, престарио; како је закаснио и да то све долази само да убрза његов пад и да покаже његову маљушност, ускоту и ништавило.

И долажаху му тренуци кад хтијаше да се отресе свега тога, да баци то преко себе као једно бреме са својих леђа, да одгурне ногом, да раскине рукама, да кида зубима, — па да исправи поново главу и да поново погледа пркосно у живот.

Али то бијаше само у тренуцима заноса, и он осјећаше како бива слабији, како подлијеже; како се његове мисли ругају с њиме, како га махнито нападају, боле, жегу и бацају на кољена пред животом који стоји озбиљан и миран, сав у ноћи, изнад шумне ријеке.

У извјесним часовима он бијаше сасвим туђ самоме себи. Мјесто једног туробног, замишљеног, разочараног човјека, како је он себе замишљао, он налажаше у себи једно чудновато ружно биће, пуно злобе према свијету и животу, себично и јадно своме рођеном злу. Он се запрепашћавао, чудио, питао: „Откуда ово мени? Кад се је ово биће уселило у мене? Откуда је дошло? Шта хоће тај човјек који мрзи себе и друге, који се подсмјева свему и себи, који живи од зла из којег је изникао?“ И он га загледаваше, посматраше и налажаше на њему своје црте. „Не, не, нијесам то ја!“ рекао је он с ужасавањем, док је овај у њему направио једну презриву гримасу. Па кад је покушао да га ухвати, да га ишчупа, он је осјетио његову снагу; он је осјетио како је то биће уско срасло с њим, како га оно и сачињава, да то није нитко други до он, Гавро Ђаковић, да он носи годинама то биће у себи, да га годинама крије, ућуткује, претрпава гомилама изговора, обмана, лажи, да га се боји и да поштује, и да му се са тајним уживањем ропски покорави. Он га је осјећао у себи као терет који га вуче земљи, који му не да да се крене, исправи, пође; који га је обухватио својим великим, неприродним рукама и стеже му тијело, притискује мозак и води га вазда у једном истом уском кругу; меће му своје велике дланове пред очи и заклања му видике, говорећи му да не гледа и види, да нема ничега за чим треба да се тежи, ни циљева који треба да се траже, ни путева који њиме воде. Он убија жеље, сужује мисли, затвара очи, заглушује својом гласином све што се око њега чује, збива, гласно живи и ори. Он кликће кад опажа у њему пустош гдје се шири, наде гдје се ломе. И кад све застане и замре, кад настане у њему једна чудна мртва тишина, он осјећа у себи његово задовољно дисање. Гавре Ђаковић осјећаше да га се боји, да стријепи пред њим и да уступа кад покуша да му се отме или, кад се ухвати с њиме у коштац, како га онај слама, мрви, сатире и обара, показујући своју снагу и надмоћност.

Напосљетку њега поче да замара ова борба, ово превртање мисли и непрекидна збуњеност; он се не осјећаше код своје куће, као у првим данима; њега је љутило што му други улазе у његове мисли, као што су ушли и у његову кућу, да га свуда сметају, узнемиравају, да се свуда на њих подстиче, да га они гурају у страну и да му не даду да живи оним животом који је био одабрао.

И он помишљаше, да се, ма на који начин, врати староме начину живљења, да поново потражи своју стару наслоњачу, своје старе снове у полумрачној соби, да проживљује напола успаван дане, да лута сам око Уне, да зури у воду, у планине, у плавичасту даљину, да га носе његови снови као једна широка ријека с лаганим током на којој он плови полеђушке и са затвореним очима.

Кад тога дана видје Јеку, њему се учини као да је није одавно видио, као да није долазила овамо сваког дана, већ се одједном показала изненада. Он је није посљедње вријеме примјећивао ни опажао, нити је говорио с њом; она није више постојала за њега, и сада му се чињаше као да је гледа послје растанка од неколико мјесеци, година, вијекова.

Његов поглед паде на њезино мирно лице које није ништа казивало; једино што је сврнула мало очи у страну да избјегне његов поглед, и мирно га послуживала.

У њезиној мирноћи он наслућиваше један тихи јад; он осјећаше да је раскрвавио њезину душу, да је у њезину безбрижну младост, пуну сунца и ватре, унио своје мразеве и зиме, да је мирно и хладнокрвно, послје једне преспаване ноћи, на то све заборавио, без иједне мисли која би га корила, без иједне жеље која би је тражила; она је нестала и утопила се у његовим успоменама, изравната можда са гомилама шарених жена, са безбојном, плаћеном, празном љубављу. Тек иза толико недјеља, он осјети у себи неправду и у души оптужбу.

И кад се једним наглим покретом маши њезине мишице и привуче је к себи, кад се задуби у њезине очи, он не могаше да у њима ишта прочита до нечега што се скаменило. И прије него што он могаше да посумња да ли је она могла да осјети његову равнодушност и да ли је носила јад у души, не казујући га никоме, сакривајући га од свијета, од њега па и од саме себе, она рече мирним гласом, без роптања и срцбе:

— Шта ћу вам ја више? Ви мене више не волите. Ви волите ову у вашој кући.

И хтједе да му скине руку са себе.

Једна мрачна сјенка прелети преко лица Гаври Ђаковићу; нешто затитра у његовој души, жеља и молба да не скрнави једно ново осјећање у своме зачетку; јављала се она са сјајним и благим очима, и у трену кад хтједе да остави Јеку, јави се у њему нешто животињско и сурово, као да рикну нешто, да угуши, убије ма чим то осјећање против којег се буни.

— Не волим ја њу, - рече нагло Гавре Ђаковић, рапавим и ружним гласом, — то се теби само чини. — И привину је чвршће к себи. Она му се ропски покори, без воље и без радости.

— Ви волите ову у вашој кући, — каза она поново, одлазећи, уморним и туробнијим гласом него прије, без икакве промјене у расположењу и без веселијег израза на лицу, и затвори лагано врата за собом и изгуби се.

Он оста сам и са њезиним посљедњим ријечима које се усјекоше у његов мозак, изазивајући ријечи и призоре, враћајући поново у њега сву његову борбу са мислима узбурканих дана кад се отимаше од једног осјећања које, у часу кад мишљаше да га угуши и поништи, јављаше се још јаче изречено и одређено у њему, са много више пријекора него до тада. И кад се потресе поље и село од једне експлозије динамита, која долажаше с брда, њему се створише пред очима гомиле радника, Панек над

њима, црвен и узнојен, гдје маше штапом, а ниже, у гају, он видје Ирену, са шеширом поред ње, са погледом упртим у даљину према његовој кући.

И онда мишљаше на ову сељачку дјевојку чију је душу он сатро, служећи се њом само као средством да заборави за часак своје мрачне мисли или да истисне слику друге жене из своје душе, не трудећи се да бар пред њом покуша да то сакрије, да је бар за неко вријеме одржи у вјеровању да је воли. Он се је на њезину љубав бацио каменом првог дана и он знађаше да сваког дана кад му није ни падало на памет да ју гледа, прозбори коју љубазну ријеч, погледа с осмјехом, на њезину душу падаше по један тежак камен. Он је без мишљења и без оклијевања, мирно и равнодушно, смрвио њезино срце под једном могилом, и то га заболи сада кад је све било касно, кад је он био немоћан да ту могилу крене, да је испод ње ослободи и да покуша да је поново врати младости и животу.

Он се успава са осјећајима човјека који је убио: трзао се немирно и гонио привиђења; цијеле ноћи падала једна могила камења на његове груди, убијала га, притискивала, мрвила му мозак, и он једва дочека да прође та страховита ноћ и са искреном радошћу поздрави дан који се рађаше.

И ујутру, кад преломише ведрину сунчаног дана звона с манастира, томе звуку одазва се негдје дубоко у његовој души један одјек из младости, који га сјети мајке, браће и дјетињства, тога безазленог и доброг доба, које га преплави са хиљадом успомена, — и у њему се јави жеља и осјети потребу да узме из тог дјетињег времена мало снаге, вјеру у Бога и весеља за животом, па предавши се сав слатким сновима из дана што су прошли, облачио се, изишао из куће и упутио се цркви.

Он корачаше брзо, као да га нешто гони, као да хита да скине један терет с душе, као да ће да му одлахне кад стане у мрачну црквицу, да ће се вратити старо, безбрижно доба, да ће оставити тамо бремене својих мисли и брига, вјерујући да ће се родити у њему нешто што је умрло, дати му полета, крила и топле вјере што препорађа срце, улијева снагу, рађа силну и крепку вољу, пуну дивље, безумне и слијепе храбрости и ликовања над животом. Он убрзава корак, док непрестано јечи звоно, односи звукове у кланце, који их одбијају и сурвавају под своје ноге у Уну.

Гавре Ђаковић не обрађаше пажње на људе који смицаху с главе своје црвене капице поздрављајући га, ни на жене ни девојке које му се уклањаху с пута и шаптаху нешто за њим. Он пријеђе преко једног полутрулог дрвеног моста, пуног шупљина, кроз које се провиди блистава вода која благо шуми не реметећи кротку тишину свечаног дана, кога не буну бучно окретање витлова с водом, која пршти и расипа се у пјени на све стране, ни пуцкање с брда, и лом рада, ни поклици, ни свађе. Пред њим се црвенио звоник мале и здепасте црквице, са кога се мјестимице сљуштила боја и голи лим упијао сунце и заслијепљивао очи. Он се сјеђаше причања старих људи да та црквица бијаше сазидана на рушевинама једног, од Турака спаљеног и са земљом савијеног манастира, чији се темељи познаваху у трави између неједнаких каменитих крстова и гробних плоча. Манастир је оставио цркви само своје име и у њу долажаше, сваке друге недјеље, један калуђер из Босне да служи литургију.

Звоно застаде у тренутку кад он ступи на црквена врата, скинувши шешир с главе, и његови кораци одјекиваху по каменитим плочама, угушујући слабашно појање које допираше из пијевнице. Он стаде недалеко од улаза, и сви се погледи управише на њега. Калуђер размахивао кадионицом, стријељајући очима. За пијевницом појао јадно и жалостиво неки напола слијепи и крезуби старкеља; неколико дјеце помагаху га пиштавим и нескладним гласом, и утјецаху му напријед што је старога љутило. Прекидајући појца у половини започете пјесме, загрми калуђер из олтара, не пуштајући никад старца да започето доврши, журећи се крају.

Један сељак, црквењак, послат ваљда за то од калуђера, понуди га да оде за пијевницу. Он одби, и читаво вријеме сметаше га један млаз сунца који падаше кроз прозор на његову главу. Па кад читав свијет поче да се крсти, и Гавре Ђаковић се прекрсти и учини му се да је то урадио неспретно, ненавикнуто на то толико година. И бијаше му непоћудно што је овамо дошао. Осјећаше влагу која је оставила своје жуте велике биљеге на давно обијељеним зидовима. Сметаху га слике на иконостасу, са страховитим и јаким бојама које су блијештиле, и жалобно старкељино појање и громовнички калуђеров глас. Над главом му бијаше један дрвени полилеј, ручни рад једног побожног сељака који је изучио резање кад је био на робији. Гавре Ђаковић гледаше преда се, љутећи се што сви гледају на њега, и осјети како је туђ на овом мјесту које убијаше без милости његове јутарње илузије. Не враћаше се ни младост ни вјера; ти топли и ведри дани бијаху умрли заједно са Богом из дјетињства. Он сам себи чини се смијешан и глуп, и не чекајући краја, изиђе, праћен погледима свију.

Он се чуђаше тренутном нагону који га је овамо довео, љутио се на се у исти мах и стидио се самога себе и једне дјетињарије коју је био увртио себи у главу. И журио се кући исто онако како је хитао у цркву, осјећајући се непријатно кад би се с киме срео који би га могао зауставити и приморати на разговор, и трудио се да заборави на оно што је учинио у једном сумњивом часу. Једва дочека кад стиже кући, сав у зноју, збаци са себе капут и стајаше у кошуљи на прозору, смијући се своме чину и одмарајући се.

Послије пола сата, између свијета који се враћаше из цркве, пројаха калуђер, са излињалом камилавком на глави, на осамареном коњчету са подсавијеним ногама које млатараху подбадајући лијено кљусе, и готово додириваху земљу.

ГЛАВА ШЕСТА

едно јесенско послије подне, поред Уне, Ирена причаше Гаври Ђаковићу

свој живот на одломке: о својој мајци како ју је она запамтила: замишљену са чудним и сјајним погледом у часовима самоће; са равнотвучним и сувим гласом, безвољним кретњама и јетким смијехом пред мужем; повучену у себе; са врло ријетким тренуцима разњежености кад ју је узимала поред себе, и љубила међу очи, и говорила: „Ти нијеси ничем крива, чедо моје!“ а Ирена је гледала с дјетињим очима које не разумијевају, припијала се уз њезино крило, и наслањала главу на њезине груди, знајући да ови часови које је дијете волило, долазе тако ријетко; да ће проћи мјесеци да она ради мирно у свом ћошку свој школски задатак, да шкрипи перо и да се чује како она сваки час намијешта столицу, — а да њезина мати која сједи непомично са радом који забавља руке, не прилази к њој; она се радосно изненађивала кад би осјетила њезину руку на својој глави кад би мати сјела поред ње, и питала да ли јој је задатак тежак; она је тако задовољно учила заједно с њом, и често би јој било криво што тако брзо памти.

Она би сва уздрхтала кад би се, код стола, почињале свађе између њезине матере и оца, које би трајале дане и недеље: она се успављивала са ужасом чутих ријечи које није схваћала али је осећала њихову тежину; будила се са запрепашћеношћу мислећи на дан који долази: кад се не зна сат у који се руча или вечера, кад је одлазила без кафе у школу, и била тако расијана цијело вријеме; кад се враћала као преплашена птица, плашљиво отварала врата, и налазила собе ненамијештене, и сто од ручка нераспремљен; кад се на њу сасвим заборављало; оца није било код куће, мати, у јутарњем руху сједи на дивану уплакана и наслоњена на лакат; — онда би Ирена послушно сјела у који ћошак, осјећала нешто тешко, и умарала се плачући, и одлазила код тетке да руча.

И онда отац, вазда да избјегне да дијете не буде више свједок њихових свађа које су биле оштре, и у којима се нису штедиле ријечи, дао ју је у самостан гдје се осјећала боље него код куће: у тој мирној, старинској, крупној високој згради, са стотинама прозора, одаја, полумрачног ходника куда нечујно промичу часне сестре као сјенке, и само се забијеле уздигнути крајеви њихових бијелих капа; са пространом црквом у којој вазда влада сутон, са потамњелих фреска помаљају се главе и руке, по окићеним ликовима игра одбљесак од безбројних свијећа, оргуље брује, појачане одјеком, хор женских гласова у заносу пење се у небо и слама се о старинске, непробојне зидове, и наједном зашуте, и онда се несигурно котрљају латинске ријечи свештеника са јектичавим гласом. Њу је придобила механичка и вазда иста љубазност часних сестара, она је волила многобројне слицице светаца и светица са побожним стиховима и цитатима, које се налажаху по свима њезиним књигама и биљешкама; њу обузеше мале церемоније, испуњавање ситних обреда, — и она се осјећаше мирна и задовољна међу мноштвом другарица, заборављајући своје уплахилено дјетињство, и призоре који су је дирали до плача.

Готово двије године, она је живила тим спокојним животом; обилазила је мајка више пута, задржавајући се кратко вријеме, свраћао је и отац да је види; једино, преко празника, кад је одлазила кући, мада се родитељи сада уздржаваху пред њом од свађе, она осјећаше све шта се догађа кад она није у соби као и оно што се дешава док ње нема код куће, и то јој је изазивало у памети непријатна сјећања из дјетињства и стару сјету. Она се враћала натраг у самостан, нерасположена, и заборављала брзо на то у гомили другарица, рада, церемонија.

Наједном је опазила неку промјену, а да није знала шта се је догодило; часне сестре биле су према њој усиљене, као по дужности, љубазне, и не призиваху је више к себи; она осјећаше на себи погледе и сажалења и презрења; другарице вјероватно по заповиједи, уздржаваху се од њезина друштва. И она се осјети осамљена, пошљедња у свему, увијек заборављена и понижавана; вазда неки надзор, нека сувишна строгост; неко претресање њезине књиге и биљешке; на исповиједи свећеник је задржаваше двапут дуже од осталих, говорио јој је озбиљно и строго о стварима које је могла тек да слуги, или о којима није имала појма, и прописивао јој неке нарочите молитве.

И она напреже све своје мисли једне петнаестогодишње дјевојке, да пронађе шта је томе криво. Удвостручила је своју марљивост у учењу и у вршењу вјерских дужности; то није помогло. Са једним нејаким очајањем, она се мољаше пред жртвеницима, и док су њезине другарице спокојно спавале и она чула њихово одмјерено дисање, она тихо шапуташе научене молитве, и успављиваше се ријечима из молитвеника. .

Тек је осјећала да се је догодило нешто страшно за њу; она једва очекиваше да јој дође отац или мати које није видјела дуже времена, да их испита, да сазна то што је мучи, и да се потужи. И кад је позваше једног дана из учионице, она сиђе у собу за разговор: на столици сједио је њезин отац нешто омршавио и потамнио од пошљедњег виђења, мало погнут, са рукама међу кољенима, и са шеширом и штапом на столици поред њега. Они се пољубише и пошто изредаше обична питања, заћуташе обоје. На оцу се опажаше нешто плашљиво, нешто што га тишти и смета.

— Шта ради мама? — запита она послије ћутања.

Отац не одговори ништа у први мах, и то је дирну и узруја; и кад се сретеше њихови погледи, оба пуна сумње, он јој само рече несигурним гласом:

— Ти немаш више маме.

Њој грунуше сузе, она мишљаше да јој је њезина мама умрла без ње, и то јој би двоструко жао и криво.

— Зар је моја мама умрла? — запита она не заустављајући се да плаче.

— Горе него умрла. Да, она је умрла. Ње нема више ни за мене ни за тебе, она нас је оставила.

И он крадом убриса сузе, не рече више ништа, нагло се диже и оде, као да се плаши даљих питања, заборавивши да се с њом пољуби при одласку.

Послије су јој казале злобне неке њезине другарице да је њезина мама рђава женска, да је побјегла од мужа с неким лајтнантом који је квитирао: с једним трговачким путником који заступа неку фирму из Граца. Тако немарно и равнодушно ју је оставила и препустила оцу који се, као што је чула, пропио и живио са својом вешерком, мислећи да је најбоље да његова кћи проводи године у самостану, у тој огромној, влажној, старинској и непријатној згради,

И за неколико ноћи које се чињаху непролазне, док је она тихо плакала, угушујући своје јецање у јастуку она осјети како је живот неправедан и опор; она страдала за туђу кривицу, она је била несрећна ради другог; она с ужасавањем гледала како тону сви њезини снови и нестају у непомичној помрчини из које бије хладноћа што слеђава душу; све чим је она искитила живот, било је страшно у једном тренутку, брутално и грубо.

Узалуд је тражила утјехе у молитви, она са страхом осјећала грозницу и бесциљност топло шапутаних ријечи које се одбијаху од нечега тврдог, и падаху натраг као зрње пијеска. Узалуд застајаше у празној цркви после других, на подножју жртвеника са склопљеним рукама; чим се је дуже молила, тим се брже рушила њезина вјера са њезиним надама, и у души остајаше послије тога једна болна празнина, или тихо и немоћно очајање.

Она му причаше са утопљеним очима у води, све што је преживела, сву своју тиху несрећу, све своје зебње које су јој мрзле душу и огорчавале њезину сјетну младост. Он слушао непомично њезине ријечи које је гутао и са собом носио мирни шум воде, механично се хватао за цеп, пушио и бацао у воду остатке цигарета за које се отимаху рибе, остављајући кругове на глаткој површини.

Он се немирно питао: „Зашто то она мени прича?“ али није пропустио ни једну ријеч, у једном тренутку дирну га њезино причање, но он се свлада и остао равнодушан. Па кад она сврши и кад нађе његов празан и разбијен поглед, она се збуну и покаја, пуна сумње да је њезина искреност и повјерење било можда непотребно, излишно, неумјесно. Он не налажаше ни једне ријечи да јој каже, и они се враћаху ћутећи преко дјетелине, подалеко једно од другог, као нечим раздвојени, још више туђи једно другом него што су били првог дана када су се срели.

И они се руковаше без ријечи; његова рука била је хладна као усред зиме. И дуго послије тога, поднимљена руком, док се слијевао сутон у густим млазевима, она непрестано осјећала у својој руци његову хладну руку, и њезиним тијелом прође језа.

ГЛАВА СЕДМА

бласти замрачише небо и застрше планине; просуше се јесенске кише, и

Уна се замути, набуја и прели се преко својих обала, напунише се јаруге водом, а брдски потоци, носећи лишће, земљу и камење из планине, ваљаху се низ водојаже и слијеваху се с хуком у Уну. Село се смирило и ријетко ко се помаљаше из кућа, покривен црним аљинцем по глави или заштићен каквим старинским, црвеним кишобраном који је мијењао толико газда. Једног јединог дана, село мало оживи и узбурка се, кад се на неколико дугачких и тидесних кола, покривених асурама, с пијаним кочијашима, вратише неки радници из туђине и уз пјесму полетише кроз село, збијени и стијешњени да су им ноге висиле из кола; а главе им се помаљале, с искривљеним лицима од пјесме коју пјеваху из свег грла.

Рад на новом друму бијаше застао и сви се надаху још лијепом времену, али кад се видјело да се дани за рад неће више повраћати те године, срушише се радничке колибице и однесоше алати с недовршеног и раскаљављеног друма.

Панек се није много журио да отпутује, а није ни имао разлога да хита; његове су дневнице, и ако се није више радило, расле, а Јандрић довезао из Далмације ново вино, којег се Панек није могао довољно нахвалити ни напиту. Гавре Ђаковић одбијаше увијек његове позиве, јер није волио да се упознаје с новим људима и да одговара на њихова радознала питања. Он провођаше дане гледајући на прозор у сиво небо и слушајући успављиво и мирно падање кише; после ручка разговараше с Иреном док је она радила неки ручни посао, причајући му штогод из својих ситних доживљаја, и одговарала на његова питања, давајући му увијек у свему за право, што је Гавру Ђаковића љутило. Он је тражио да је дирне којом ријечи, док га је она само чудно погледала, пуштајући га да јој каже све што му се свиди и буде по ћуди.

А увече, док се у старој, жељезној пећи која није била одавно оцрњена и мјестимице се црвенила гдје је спала боја, разгарао и пиштао сиров пањ, Гавре Ђаковић дао се склонити од Панека да играју карте. Ирена је сједила, радећи, иза његових леђа и посматрала његове карте; он осјећаше више пута њезин дах на своме лицу и губљаше игру; једном, кад сјеђаху упоредо, дотакнуше се њихова кољена и обоје се погледаше у исти мах; Гавре Ђаковић се осмјехну, а она збуњено обори очи.

Па и ако му се чинило да не обраћа довољно пажње игри, ради Ирене поред себе, — опет није хтио да вјерује да је тако рђав играч, да губи партију иза партије. Играло се у новац. Инжињер, црвен и задовољан, натеже и искапљује, сваких пет минута, овелику чашу црног вина и опет је сам налијева. Гавре Ђаковић, на своју несрећу, био је купио једно буренце доброг вина које је Панек одмах прогласио као лијек од костобоље која се у њега редовно јавља сваке јесени.

И једном приликом, Гавре Ђаковић ухватио га је да вара. Али то Панека није смело. Он тек само што се завали на столицу, зажмири мало и стаде да се смије громким смијехом да се потресала кућа и узбунили сви пси у комшилуку, и само што предушиваше од смијеха, па почимаше поново, тресући се и машући рукама око себе.

Ирена је била поцрвенила. Гавре Ђаковић одгурну презриво карте и примакну столицу к пећи, чекајући да дође Панек к себи. Он бијаше задуван, као да је трчао неколико километара, брисаше великом, плавом марамом зној са чела и одахну гласно неколико пута. Потапка Гавру Ђаковића неколико пута по рамену, назва га пријатељем, али му не врати добивени новац.

Тако се прекиде играње, и Гавре Ђаковић није хтио више никада од тога доба да попусти толиким молбама Панековим да отпочну поново. Стари се досађиваше и излажаше увече у биртију. Гаврино буренце и онако је било на измаку.

А у времену се већ осјећала промјена; из кланаца удараше бура и натјериваше Уну о обалу, повијаше косимице кишне млазеве, погињаше пусто дрвеће и стресаше заостало, жуто и самотно лишће са голих грана и узбуркиваше кроз димњак ватру у пећи. Па кад кише стадоше, испод сивог неба остаде сам оштар и сух вјетар, који замрзну воде и оцрвени уши и носеве дечурлији која дераше бруквицама потковане опанке на смрзнутим барама, веселећи се близој зими и грудану, док их старији не погнају у кућу да не кваре улудо обућу.

Дан одласка Панекова приближавао се, и Ирена већ почимаше да спрема ствари за пут. Поред ствари, ту бијаше и један боцун домаће ракије од десетину литара, поклон Панеку од једног пензионисаног жандарма с којим се био Панек много спријатељио.

Ирена бијаше невесела и замишљена, не радујући се одласку. Чинило јој се да одлази одовуд сасвим друкчија у души него што је дошла, да се је измијенило нешто у њој, да јој је Уна у чији ток је она тако често утапала очи и мисли, однијела нешто из њезине душе и оставила празнину, замишљеност и чаму.

С коликом је радошћу она оставила хладне самостанске зидине; колико младости осјећаше у себи кад се је осјетила слободна, ријешена молитвеника, круница, светих слика; немајући више да стријепи пред оштрим, мрачним и испитивачким погледом калуђерица; кад је смјела да осјети природу, слободу и младост да лута сама обалом Уне и да удише шум воде и да се одмара у сјени лиснатог грмља. Па како је то кратко трајало, то безбрижно и весело доба, како су брзо прошли и пројурили ти ведри часови! Осјетила је у себи срце које бије и младост која чезне; срела је једног непознатог човјека који се досађивао и имао настране мисли, који јој се приближио, зауставио је у њезином уживању, задобио њезине симпатије, заузео њезине мисли, показао да му није равнодушна, и остао једнако мрк, неприступачан и затворен.

И она га посматраше, радећи преко воље свој посао, на столици поред себе, гдје пуши цигарету за цигаретом, игра се с димом и добади јој по коју равнодушну примједбу или обично питање, гледајући у оно што она ради.

Она не знађаше што да мисли о њему. Бијаше дана кад јој се чинио близ у мислима и несрећан, и дана кад јој се чинио досадан и плитак, или безобразан и дрзак. Она је уздрхтала толико пута под његовим ријечима, заплакала у себи ради његовог подсмјеха или зажалила и осјетила горко кад би опазила да тај човјек кога је волила има према њој само једну ниску жељу. И често пута она није знала да ли га воли, презире или мрзи, и пушташе да јој сузе замијене мисли.

Без икакве радости, она је примила вијест да је добила мјесто учитељице у једном селу у Посавини. Она се осјећаше сама, сасвим сама, уз неурачунљивог оца, без мајке која се негдје изгубила у свијету и о којој није ништа чула. И прво што је срела у животу, то је била несрећа; прије него што је могла да се нарадује слободи, она је осјетила срце пуно јада.

Рекла је Гаври Ђаковићу да ће отпутовати сутрадан с оцем. Он се само зачудио. Рекла му је да је добила мјесто. Он јој је честитао. Она је хтјела да га омрзне у томе тренутку. Није могла.

Па поред свих спремљених ствари, долажаху јој часови кад не вјероваше да оставља ову кућу и ово мјесто. Чинило јој се све као сан, док она зна да ће да се пробуди и да се радује животу који је добар и пун среће.

И оно мало времена што јој је преостајало, она раздијели у хиљаде и хиљаде тренутака, пуних натегнутог очекивања, горке зебње и слатке наде да ће се то све свршити онако како она жели, да ће њезину срећу повећати једна казана ријеч у посљедњем часу, и она дрхташе при помисли на то. „Зна ли тај човјек шта се збива у мени?“ питала се она. Тренуци бијаху дуги, а времена све мање. И те посљедње ноћи она није тронула оком; она никад није осјетила толико несреће, колико у тих неколико мрачних и непомичних часова.

А већ прије зоре чекаху кола пред кућом.

Гавре Ђаковић, полубунован и дремован, загрнут једним дугачким капутом, опростио се од њих обичним поздравом. Она је уздрхтала, пружила му руку, а ријеч јој се угушила у грлу. Он је напола спавао и очевидно било му је непријатно остављати топао кревет. Она је то видјела, а још више је то осјећала у себи.

И он сигурно већ поново спаваше кад изађоше кола из села и почеше се пети уза страну. Инжињер, држећи један велики кишобран међу кољенима, хркаше и љуљаше се тамо и овамо. А у Ирени се нешто проломи и она тихо зајеца и покри лице рукама.

Дан пробијаше, а у даљини се магла утапала у Уни.

Тек касно ујутру, кад отвори очи, Гавре Ђаковић осјети пустош и мртвило око себе као некада, и ужасну се. Он се испљуска хладном водом, али не могаше да растјера чаму и да заборави пријекор који се будио у њему. Он осјећаше сву студен овог неразумљивог, сањивог растанка; он разумједе зашто му она не рече ништа при одласку и бијаше му тешко при души, као да је из ове куће отишло нешто што није требао ни смио пустити да оде.

Куњаше читавог дана. Пред вече напи се вина и угрија, насмија се презриво на све будалаштине и црне мисли с којима се гонио неколико мјесеци, и извуче из џепа неки стари број новина у којима се тражила кућа и земљиште на продају, и написа једно писмо.

И осјети како је нешто умрло у њему за увијек.

Нико га није видео кад га је нестало из села. Тек послије петнаест дана допутова неки ситан и ћосав Шваба, откључа кућу и истог дана почеше се на кући пробијати врата за дућан, а унутра стружући тезге, пјевао столар Талијан пјесму у дијалекту.

Писаху неки сељаци кући из Америке да су видјели Гавру Ђаковића у Валпарезу.

Лондон, 1905. и 1906, и Париз, 1907.

